

TELEGRAFISTI, PILETINMYYJÄ, KIRJURI

Virkanaiset rautateillä ja muissa ammateissa Suomessa autonomian aikana 1860–1917

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja
Kauppatieteiden tiedekunta
Historia- ja maatieteiden laitos
Suomen historian pro gradu
-tutkielma
Syyskuu 2014
Helmi Metsärinne
Ohjaaja Kimmo Katajala

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Helmi Metsärinne

Opiskelija numero: 166734

Tutkielman nimi: Telegrafisti, piletinmyyjä, kirjuri. Virkanaiset rautateillä ja muissa ammateissa Suomessa autonomian aikana 1860–1917.

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia.

Sivumäärä 66 + 1 liite

Aika ja paikka: syyskuu 2014, Joensuu.

Pro gradu -tutkielman kohteina ovat virkanaiset Suomen Valtionrautateillä ja muissa ammateissa Suomessa autonomian aikana 1860–1917. Tutkielmassa etsitään vastauksia siihen, millaisiin virkoihin naiset hakeutuivat rautateillä ja millaiset olivat heidän työskentelyolosuhteensa miehissä työympäristössä sekä miten rautateiden byrokratia ja hierarkkisuus näkyivät näiden virkanaisten työtävissä, palkoissa ja muissa eduissa. Lähteiden avulla hahmotellaan sitä, edustivatko naisrautatievirkailijat tyypillistä 1800-luvun perhekeskeistä naiskuvaa vai poikkesivatko he tuon ajan ajattelumalleista. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan muita virkoja ja toimia, joissa naiset työskentelivät autonomian aikana kuten postissa, opetuslalla sekä lennätinlaitoksessa ja verrataan miten paljon näiden alojen naisten palkat erosivat rautatien virkanaisten palkoista.

Tutkimuksen päälähteinä ovat Rautatiehallituksen arkistot, joihin sisältyvät henkilökuntamatrikelit ja henkilöluettelot virkakunnasta. Arkistolaitoksen digitaaliarkistosta löytyvät rautatiehenkilöstön ansioluettelokokoomat. Tutkimuksessa käytetään lisäksi Suomen Rautatiemuseon kokoelmia Valtionrautateiden päiväkäskyistä ja kiertokirjeistä.

Tutkimuksessa valotetaan naisten asemaa autonomian ajan Suomessa. Sääty-yhteiskunnassa naisen elämää määrittivät sääty ja perhesuhteet. Vuoden 1864 laki vapautti kaikki 25-vuotiaat naimattomat naiset holhouksesta, jolloin naisten oli helpompaa hakeutua työhön kodin ulkopuolelle. Naiset alkoivat saada työpaikkoja valtion virastoissa. Virka ja palkka merkitsivät naisille taloudellista itsenäisyyttä. 1800-luvulla naimattomuus oli hyvin yleistä. Koulutus ei valmentanut naisia mihinkään ammattiin, mutta mahdollisti heidän pääsynsä virkakoneiston alimpiin tehtäviin.

Tutkimus osoittaa, että naisten työ rautateillä alkoi hyvin miehissä ympäristössä ja heidät valittiin yleensä virkakoneiston alimpiin tehtäviin, joten heidän palkkansa jäi pieneksi. Myös ylenemismahdollisuudet sekä sosiaaliturva olivat heikot ja heidän tuli erota virasta mentyään naimisiin. Koska rautatien naisvirkailijoilla ei useinkaan ollut varaa eikä halua jäädä eläkkeelle, olivat heidän työuransa yleensä pitkiä.

Sisällys

1	Johdanto	4
1.1	Rautateiden alkuvaiheet Suomessa	4
1.2	Tutkimuskysymykset sekä aika- ja aluerajaukset	6
1.3	Lähteet ja metodit	7
1.4	Tutkimusperinne.....	9
1.5	Naisten asema Suomessa autonomian aikakaudella.....	11
1.6	Tyttöjen koulutus.....	14
2	Naisten virat ja toimet autonomian aikana 1860–1917	16
2.1	Naisten ammatit.....	16
2.2	Kutsumuksena opettajan ammatti	19
2.3	Naisten virat ja toimet postissa.....	24
2.4	Naiset lennätintöimistössä.....	30
2.5	Naiset hyväksytään valtionrautateille.....	32
2.6	Naisten palkkojen vertailu.....	38
3	Rautatiet virkapaikkana autonomian aikana 1860–1917	41
3.1	Byrokratiaa ja hierarkiaa	41
3.2	Rautateiden virkamieskunta	44
3.3	Naiset valtionrautateilla — ohjeet ja määräykset.....	47
3.4	Emilie ”Milly” Tojkander — virkanainen rautateilla.....	53
4	Johtopäätökset	58
	Lähteet	61
	Liite 1: Valtionrautateiden palkkiohenkilöstön eläkkeiden luokitus ja määrä vuoden 1881 ohjesäännön mukaan	67

1 Johdanto

1.1 Rautateiden alkuvaiheet Suomessa

Suomalaisessa yhteiskunnassa elettiin 1800-luvulla taloudellista ja sivistyksellistä nousukautta. Vaikka 80 – 90 prosenttia väestöstä harjoitti perinteisiin menetelmiin tukeutuvaa elinkeinoa — maataloutta, teollisuus sai kuitenkin jalansijaa ja myös yksityinen yritteliäisyys kasvoi. Krimin sodan päätyttyä keisari Aleksanteri II antoi vuonna 1856 senaatille ohjeistuksen siitä, että suuriruhtinaskunnan kauppaa ja merenkulkua oli kehitettävä, teollisuutta edistettävä, liikenneoloja parannettava sekä yhteydet sisämaasta merisatamiin ja keisarikunnan pääkaupunkiin Pietariin oli saatava toimiviksi rakentamalla kanavia ja rautateitä. Innokkaan rautateiden puolustajan senaattori J.V. Snellmannin mielestä rautatiet olivat välttämätön jokaiselle maalle, joka halusi pysyä mukana sivistyksen kehityksessä. Taloudellinen liberalisointi toteutui Suomessa vuosina 1859–1868 ja osin myös vuonna 1879. Suomen ja Venäjän välinen kauppasetus solmittiin vuonna 1859. Siinä Venäjältä tuleville tuontitavaroille asetettiin tulli, mutta vienti Suomesta oli lähes tullitonta. Elinkeinoelämän nousuun vaikutti osaltaan myös se, että Suomi sai oman rahan, markan vuonna 1860. Samanaikaisesti kehitettiin myös koululaitosta. Kansanopetuksen järjestämisehdotus kirjattiin vuoden 1866 kansakouluasetukseen. Asetuksessa koulut määrättiin kuntien vastuulle, mutta alkeisopetus maaseudulla jäi vielä kirkolle. Ensimmäiset kansakoulut olivat valtion tuella toimivia yksityisiä kouluja. Janakkalan Hampulan kylän koulu perustettiin jo vuonna 1861 ja se oli ensimmäinen kunnallinen kansakoulu. Suomen ensimmäinen seminaari aloitti toimintansa Jyväskylässä vuonna 1863.¹

Helsingin — Hämeenlinnan radan valmistuminen vuonna 1862 oli päänavaus rautatieliikenteen yleistykselle Suomessa. Rataverkkoa laajennettiin ripeästi erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Jokaisesta rataosuudesta käytiin valtiopäivillä tiukkoja keskusteluja. Niihin heijastuivat paikallisten intressien lisäksi myös keisarikunnan sotilaspolitiikka, taloudelliset tekijät sekä myös kansallisuusaate. Vuonna 1893 Suomen Senaatti teki esityksen Venäjän keisari Aleksanteri III:lle taloudellisiin näkökohtiin perustuvasta rautatieverkon laajentamisesta Ruotsin rajalle Tornioon asti. Keisari kieltäytyi hyväksymästä esitystä, sillä Venäjän lehdistössä oli ilmennyt epäluuloisia kirjoituksia Ruotsia kohtaan. Keisari Nikolai II hyväksyi vuonna 1897 lopulta esityksen suomalaisten eduksi. Rautatiet saivat uuden ohjesäännön vuonna 1903 keisarin antamalla asetuksella. Siinä kiinnitettiin

¹ Hämynen 1997, 75; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 22–23; Rinne 2001, 24–25; Zetterberg 2011, 19–20.

huomio erityisesti yleisen liikekannallepanovalmiuden tehostamiseen.² Venäläiset eivät voineet kuitenkaan vaikuttaa ratalinjauksiin, koska Venäjä itse osallistui niukasti ratojen rakennuskustannuksiin. Siitä syystä sisämaan runkoratojen suunta oli etelästä pohjoiseen eikä, kuten pääradan kulkusuunta oli, kohti Pietaria.³ Suunnitelmat yhteydestä valtakunnan pääkaupunkiin Pietariin aloitettiin, kun ensimmäinen rautatie oli valmistunut. Siinä yhteydessä pohdittiin myös, olisiko rautateiden sijaan kuitenkin syytä kehittää vesiliikennettä kaivamalla kanavia.⁴ Ensimmäinen höyrylaiva purjehti Saimaalla jo vuodesta 1833 ulkomaisen voimakoneen avulla ja 1830-luvun lopulla kotimainen konepaja rakensi höyrykoneita laivaliikenteen käyttöön.⁵ Vuonna 1862 asetettu komitea hyväksyi ehdotuksen, jossa asetettiin etusijalle rautateiden rakentaminen, koska niiden nähtiin paremmin vastaavan henkilöliikenteen ja teollisuuden tarpeita.⁶

Kuitenkaan ei ollut itsestään selvää, miten Pietarin rata linjattaisiin. Toteutetun ratalinjan reitti kulki Riihimäeltä Lahden kylän kautta Pietariin. Pietarin rautatie ei ollut ainoa Hämeenlinnan radan jälkeen suunniteltu ratayhteys, vaan ratalinjan puolustajien täytyi käydä taistelua siitä, minkä rautatien rakentaminen olisi etusijalla, koska valtion varat olivat rajalliset ja riittivät katovuosien johdosta hädintuskin yhden ratatyömaan pystyttämiseen.⁷ Keisari Aleksanteri II antoi käskyn käynnistää ratahanke ja myönsi samalla Venäjän valtion varoista korotonta lainaa. Lisäksi, kun Saksasta saatiin lisälainaa, voitiin radan rakennustyöt aloittaa vuonna 1868.⁸ Rataosuus Lahdesta Riihimäelle otettiin virallisesti käyttöön 1.11.1869 ja Viipurin—Pietarin välinen osuus 1.2.1870.⁹ Riihimäen ja Pietarin välinen rautatie otettiin vihdoinkin käyttöön 11.9.1870.¹⁰

1860-luvulla alkoivat valtion virastojen työpaikat aueta naisille.¹¹ Muun muassa vuonna 1864 postivirat päätettiin avata naisille ja postilaitos oli ensimmäisiä valtion laitoksia, jonka palveluksessa toimi naisia merkittävässä määrin. Naisten palkkatyön mahdollistanut täysivaltaisuusasetus säädettiin

² Polvinen 1962, 52–70, 73–116; Rinne 2001, 48–52.

³ Kallio 2002, 7 <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2002135>>; Rinne 2001, 48–52.

⁴ Rasehorn 1996, 2–4.

⁵ Riihinen 1975, 20.

⁶ Rasehorn 1996, 3–4.

⁷ Turpeinen 2004, 195–196.

⁸ Zetterberg 2011, 31–34.

⁹ Valanto 1982, 31.

¹⁰ Gripenberg 1912, 188, 194.

¹¹ Nainen ja naisen työ Suomessa 1893, 39.

vuonna 1864.¹² Myös Suomen lennätinlaitos, joka oli Venäjän hallinnon alainen, tarjosi naisille virkoja sähköttäjänä. Tämän oli mahdollistanut keisari Aleksanteri II:n vuonna 1864 kokeilumielessä antama lupa.¹³

Lennätinlaitoksen esimerkkiä noudattaen myös Suomen Valtionrautateiden virat tulivat avoimiksi naisille. Vuodesta 1868 alkaen valtionrautatiet palkkasi heitä ensin rautatieasemien sähköttäjiksi ja myöhemmin myös lipunmyyjiksi. Ensimmäinen valtionrautateiden naissähköttäjä Hilda Alexandra Hidèn (s. 25.12. 1839) tuli töihin Helsingin asemalle vuonna 1868 opettajattaren tehtävistä.¹⁴ Venäjällä olivat rautatiet ja lennätinlaitos toimineet yhdessä vuosia ennen kuin Suomen lennätinlaitos sekä Suomen Valtionrautatiet alkoivat pohtia yhteistyön mahdollisuutta sähkösanomien välittämisessä. Useiden vuosien viivyttelyn jälkeen valtionrautatiet hyväksyi vihdoinkin lennätinjohtojensa yhdistämisen lennätinlaitoksen verkkoon. Vuonna 1874 Hangon – Hyvinkään yksityisradan asemat sekä valtion omistamien rautateiden asemat, kuten Helsingin, Viipurin ja Hämeenlinnan asemat, avattiin kotimaiselle lennätinliikenteelle.¹⁵

1.2 Tutkimuskysymykset sekä aika- ja aluerajaukset

Tässä tutkimuksessa ovat keskeisiä Suomen Valtionrautateiden naisvirkailijat ja se, miten merkityksellisiä heidän ammatilliselle kehitykselleen olivat 1800-luvun Suomessa alkaneet yhteiskunnalliset muutokset. Niihin liittyvät oleellisena osana naisten itsenäistyminen, naimattomien naisten pääsy holhouksenalaisuudesta sekä naisten koulutusmahdollisuuksien laajentuminen. Nämä muutokset antoivat naisille tilaisuuden kykyjensä osoittamiseen kotipiirin ulkopuolella.

Tutkimuskysymyksissä kysytään, millaisiin virkoihin naiset hakeutuivat Suomen Valtionrautateilla ja millaiset olivat heidän työskentelyolosuhteensa miehissä työympäristössä sekä miten rautateiden byrokratia ja hierarkkisuus näkyivät näiden virkanaisten niin työtehtävissä, palkoissa kuin eduissa. Lisäksi tutkimuksessa etsitään vastauksia siihen, edustivatko naisrautatievirkailijat tyypillistä 1800-luvun perhekeskeistä naiskuvaa, jolle työnteko oli vain väliaikaisratkaisu ennen avioitumista, vai poikkesivatko he tuolloin vallinneista ajattelumalleista. Tutkimuksessa tarkastellaan myös virkoja ja toimia postissa, lennätinlaitoksessa sekä opetusallalla, joissa naiset työskentelivät autonomian aikana

¹² Pohls 1994, 5.

¹³ Risberg 1959, 136–139.

¹⁴ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2252838>; Näyttely 2004, 3.

¹⁵ Risberg 1959, 204–211.

ja vertaillaan miten paljon näiden alojen naisten palkat erosivat valtionrautateiden naisvirkailijoiden palkoista kyseisenä aikana.

Tutkimus on rajattu käsittämään Suomen Valtionrautateiden naisvirkailijoita, jotka työskentelivät Riihimäki – Pietari -radalla autonomian aikana 1860–1917 sekä samaan aikaan toimineita naisia opettajan ammatissa, postilaitoksen toimissa ja lennätinlaitoksen sähköttäjinä. Tutkimuksen aikarajauksen laajennukset 1700-luvun puolelta 1900-luvun alun vuosikymmeniin puolustavat paikkaansa, sillä virkamies-termin historia alkaa jo 1700-luvulta, jolta ajalta ovat peräisin valtion virkoihin vaadittavat pätevyysvaatimukset. Tyttöjen opetuksen historia niin sanotun Vanhan Suomen osalta, joka käsitti Venäjän yhteyteen liitetyn Viipurin läänin, ajoittuu myös 1700-luvulle, jolloin Katariina II:n koulu-
laitosuudistus sai Venäjällä alkunsa. Viipuriin perustettiin vuonna 1788 ensimmäinen ruotsinkielinen tyttöoppikoulu ”Fruentimmersskolan i Viborg”, jossa muun muassa tämän tutkimuksen esimerkkihenkilöksi nostettu asemapäällikkö Emilie ”Milly” Tojkander 1800-luvulla opiskeli.

1.3 Lähteet ja metodit

Tärkeimpinä tutkimuksen lähteinä käytetään Kansallisarkistossa olevia Rautatiehallituksen arkistoja, joihin sisältyvät 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun henkilökuntamatrikkelit ja henkilöluettelot virkakunnasta sekä Hyvinkäällä sijaitsevassa Suomen rautatiemuseossa olevia Valtionrautateiden päiväkäskyjä ja kiertokirjekokoelmia. Niistä ilmenevät henkilökunnan työhönotto sekä henkilökunnalle annetut ohjeet ja määräykset. Lisäksi tutkimuksessa on käytetty digitoituja rautatielaitoksen henkilöstön ansioluettelokokoelmia, jotka ovat saatavilla Arkistolaitoksen digitaaliarkistossa.¹⁶ Digitaaliset kuvat eivät ole laadultaan erityisen hyviä. Ansioluettelot on kirjoitettu käsin ja niissä on käytetty vanhaa ruotsin kieltä. Lisäksi kirjureilla on ollut toisistaan poikkeava käsiala, josta johtuen ansioluettelotekstien lukeminen on vaatinut erityistä tarkkuutta. Suomen Rautatiemuseossa vuonna 2004 järjestetystä näyttelystä painettu moniste *Olgat, Millyt ja Mathildat — naisia rautateiden palveluksessa* kuuluu myös tutkielman lähteisiin.¹⁷

Tutkimuksen tarkastelussa käytetään sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia metodeja. Kvantitatiivisilla menetelmillä on mahdollista verrata esimerkiksi rautatien sähköttäjän sekä toisen kirjurin palkkoja asemapäällikön palkkaan. Lisäksi voidaan tutkia mies- ja naispalkkojen eroja niillä aloilla, joilla

¹⁶<http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?new=1&haku=ansioluettelokokoelma> DA; Kiertokirjekokoelma 1912; Valtionrautatiet päiväkäsky 1889; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen I ja II arkistot. Henkilöluettelot virkakunnasta 1876–1877, 1889–, Bd:3. Henkilökuntamatrikkeli 1868–1889, Ba:2. Rautatiehenkilökunnan matrikkeli 1880-luku–1900-luku, Bc:29. KA.

¹⁷ Näyttely 2004.

oli käytössä palkkataulukot erikseen miehille ja naisille. Samoin näillä menetelmillä voidaan vertailla myös rautateiden virkanaisten palkkakehitystä muiden alojen viroissa ja toimissa samaan aikaan olleiden naisten palkkakehityksiin. Aineiston tarkastelun lähtökohtana on myös kvalitatiivinen sisällönanalysointi, joka erityisesti rautateiden ohjeissa, määräyksissä ja kiertokirjeissä on pohjimmiltaan tekstin analysointia.¹⁸

Puhuttaessa kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä, siinä on keskeistä tutkijan oma pyrkimys tuoda esille aineiston pohjalta monipuolisia ja odottamattomia seikkoja. Lähtökohtana ei ole pelkästään teoria tai hypoteesin testaaminen vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Laadullisessa tutkimuksessa on tutkijan asema keskeisempi kuin määrällisessä tutkimuksessa. Tutkijalla on toiminnassaan vapautta, joka antaa yleisesti mahdollisuuden joustavaan tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Tällä tarkoitetaan tutkijan omakohtaista näkemystä aineistosta analyysivaiheessa. Tärkein laadullisen tutkimuksen mittari on tutkintaprosessin johdonmukaisuus. Laadullinen aineisto on ilmiänsuhtaan pelkistetyimmillään tekstiä ja laadullisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma elää tutkimushankkeen mukana.¹⁹

Tutkimuksessa näkyy lisäksi piirteitä sosiaalishistoriasta, joka tutkii ryhmien, säätyjen, sosiaalisten kerrostumien ja luokkien kehitystä menneisyydessä. Yksi sen tehtävistä on ryhmien suhteellisen merkityksen, yhteiskunnallisen aseman ja vaikutusvallan arvioiminen. Pertti Haapalan kirjoittama *Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen (1989)* on tärkeä opas yksilökohtaisia elämänmuotoja kartoittavassa tutkimuksessa. Haapalan (1989) mukaan sosiaalishistoria on lähtökohtaisesti väestöhistoriaa ja siinä on kyse luokkayhteiskunnan omasta kuvasta. Toisaalta sosiaalishistoriaan kuuluu myös naishistoria, joka hahmottaa tasa-arvoa miehen ja naisen välillä eli millainen naisen asema yhteiskunnassa on ollut verrattuna miehiin.²⁰

Arjen historiaa on joskus kritisoitu teoriattomuudesta ja käsitteiden epämääräisyydestä. Naishistoriaa on lisäksi pyritty eriyttämään omaksi tieteenhaarakseen.²¹ Tällainen suuntaus historiantutkimuksessa herättää tahtomattaan voimakkaita tunteita sekä puolesta että vastaan. Irma Sulkusen (1991) mukaan

¹⁸ Tuominen & Sarajärvi 2009, 106.

¹⁹ Eskola & Suoranta 2008, 15, 19–20; Tuomi & Sarajärvi 2009, 106.

²⁰ Haapala 1989, 1–20, 70, 77.

²¹ Sulkunen 1991, 14–15.

naisten yhteiskunnallista aktiivisuutta ja järjestäytymistä tuleekin tarkastella siten, ettei ajatella naisten lokeroituvan pelkästään vain omaksi yhteiskunnalliseksi luokakseen. Naisliikkeen ymmärtämiseksi on myös tutkittava niitä puitteita, joissa naisten yhteiskunnallinen toiminta virisi.²²

1.4 Tutkimusperinne

Rautatietoiminnan alkuaikoina toimineita virkanaisia ei ole kovin paljoa tutkittu, oikeastaan en ole löytänyt vielä heistä yhtään tieteellisesti kirjoitettua tutkimusta. Kirjallisuutta rautateillä työskennelleistä naisista löytyy kuitenkin jonkin verran.

Suomen Valtionrautateista löytyy paljon kirjallisuutta, kerronta joissakin niistä on kuitenkin hyvin yleisellä tasolla. *Rautatiehallituksen julkaisema Suomen Valtionrautatiet osa I 1862–1912* on tutkielmani avainteksiä. Eino Risbergin kirjoittamassa teoksessa *Suomen Lennätinlaitoksen historia 1855–1955 (1959)* kuvataan lennätinlaitoksen ja valtionrautateiden yhteistyön kehittymistä. Matti Rinteen teoksessa *Aseman kello löi kolme kertaa. Suomen rautateiden kulttuurihistoriaa (2001)* lähestytään rautateitä Snellmannin korostamasta sivistyksellisestä näkökulmasta sekä pohditaan rautateiden vaikutusta kansalliseen identiteettiin. Oiva Turpeisen teoksessa *Pietarin rata (2004) sarjassa Suuriruhtinaan Suomi* kuvataan Riihimäki – Pietarin -radan suunnittelua ja perustamista. Sirkka Valanto esittelee teoksessaan *Suomen rautatieasemia vuosina 1857–1920 (1982)*.

Tutkimuksen kannalta ovat tärkeitä henkilöstöön liittyvinä myös Kalevi Hentilän, Olavi Riihisen ja Jeja-Pekka Roosin kirjoittama kaksiosainen *Rautatieläisten Liiton historia (1975)*, joka kertoo rautatieläisten sosiaaliturvan, työolojen ja palkkauksen kehityksestä sekä Paavo Korpisaaren kirja *Suomen Rautatieläiskunta v. 1862–1912 (1912)*, jossa selvitetään naisten eläke- ja palkkausoloja yhdistyksen kautta.

Tutkimukseen liittyy naishistoria, josta on kirjoitettu hyvinkin laajasti. Etenkin 1800-luvun lopun naisten itsenäistymishistoria on hyvin kartoitettu. Riitta Jallinojan kirjoittama kirja *Nainen 1800-luvun murroksessa (1985)* perustuu hänen väitöskirjaansa *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet (1983)*. Tapani Valkosen et al. toimittamaan teokseen *Suomalaiset Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana (1985)* Riitta Jallinoja on kirjoittanut artikkelin *Miehet ja naiset*. Leena Laineen ja Pirjo Markkolan toimittamassa teoksessa *Tuntematon työläisnainen (1989)* Riitta Oittisen kirjoittamasta osuudesta *Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina* löytyvät Helsingin henkikirjoihin 1800-luvun lopulla merkityt eri ansioaloilla toimivien naisten määrät ja ansioalat. Sinikka Mustakallion

²² Sulkunen 1991, 27, 37.

Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa (1988) kuuluu myös tutkimuksessa käytettäviin teoksiin. Anne Ollilan teos *Jalo velvollisuus (1998)* kertoo millaista oli olla virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Irma Sulkusen teoksessa *Retki naishistoriaan (1991)* tarkastellaan historiaa naisten kautta. Naishistoriasta puhuttaessa siihen liittyy erityisesti englantilainen John Stuart Mill, joka kirjassaan *The Subjection of Women (1869/1981)* liberaalisen maailmankatsomuksensa mukaisesti vaati tasa-arvoista kohtelua naisten ja miesten välillä. Uniooni Naisasialiitto Suomessa on toimittanut kirjan *Nainen ja Naisen Työ Suomessa (1893)*, johon on kerätty tietoja naisen asemasta 1700- ja 1800-luvuilla Suomessa. Lisäksi se antaa yleiskatsauksen niistä toimenpiteistä, joita oli tuolloin tehty naisen aseman kohottamiseksi.

Naisten ammatilliseen kehitykseen liittyy erittäin tärkeänä koulutus. Aimo Halila yhteiskuntahistoriallisessa tutkimuksessaan *Suomen vanhin kansakoulunopettajisto (1949)* kuvaa monipuolisesti naisten tuloa opetuslalle. Liisa Ketosen tutkimus *Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella (1977)* luo kattavan selvityksen autonomian kauden tyttöoppikouluista. Marjo Mekcin pro gradu -tutkielma *Säätyläistyttöjen koulutus ja sosiaalinen tausta 1790–1870 Helsingin, Haminan ja Turun ruotsalaisten tyttökoulujen oppilaat (2006)* antaa asiallista tietoa siitä, minkälainen sosiaalinen tausta tyttöoppilaille oli 1800-luvun Suomessa. Gustav Dahl on kirjoittanut Suomen vanhimman tyttökoulun historiikin *Fruentimmersskolan i Viborg 1788–1905. Några anteckningar om Finlands äldsta flicksola (1905)*. Sisko Wilkaman tutkimus *Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880 -luvulla (1938)* on pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus ja kohdistuu tyttöjen opetuksen periaatteiden kehityksen analysointiin. Maija Rajainen on käsitellyt tutkielmassaan *Vanhan Suomen koulut I Normaalikoulut vv. 1788 – 1806 (1940)* myös autonomian aikaista koululaitosta Suomessa. Anja Heikkisen ja Pirkko Leino-Kaukiaisen toimittamassa kirjassa *Valistus ja koulunpenkki Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle (2011)* monet eri kirjoittajat tuovat esiin ajan, jolloin koulutus laajeni koskemaan yhä suurempaa joukkoa Suomen kansasta.

Tämän tutkielman kannalta pidän hyvin tärkeänä Maritta Pohlsin tutkimusta *Suvuista virkoihin Postilaitoksen virkakunta 1864–1899 (1994)*. Teoksessa Pohls on analysoinut modernin virkakoneiston muotoutumista 1800-luvun kuluessa, jolloin sukupuolesta tuli keskeisin yksilöitä määrittävä ominaisuus. Hän tuo esiin naistutkimuksessa oleellisena esiintyvän hankaluuden sanoessaan: ”*Naisten sosiaalisen taustan ja elämäntilanteen selvittäminen on huomattavasti työläämpää kuin miesten [...]. Vaikka nainen olisi toiminut ammatissa, on usein mainittu vain syntymä- ja kuolinaika. Miehistä kerrotaan*

taas useimmiten koko virkahistoria.”²³ Tähän tutkielmaan liittyy myös autonomian ajan sääty-yhteiskunta ja säätyläisyys. Kaarlo Wirilander kertoo niistä teoksessaan *Herrasväkeä Suomen säätyläistö 1721–1870. Historiallisia tutkimuksia 93.* (1974). Kirjassa käsitellään ja analysoidaan 1700–1800-luvun Suomen Tukholman hovia ihailevaa säätyläistöä ja ajan yhteiskunnallisia olosuhteita. Samoin Kai Häggman esittelee kirjassaan *Perheen vuosisata Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* (1994) suomalaista sivistyneistöä ja säätyläisperheiden ihanteiden sekä todellisuuden välisiä eroja. Lisäksi tutkimuslähteisiin kuuluu myös Veikko Talven kirjoittama *Kouvolan historia. Osa II* (1984).

Jaakko Tojkanderin toimittamat *Toikander-Hohti suvun kirja* (1995) ja *Toikander-Hohti suvun sukuhistoria* (1996) antavat yksityiskohtaista lisävalaistusta vallalla olevan yhteiskuntajärjestelmän merkityksestä 1800-luvun virkakunnan muotoutumiseen. Niiden avulla voidaan myös hahmottaa laajemmin tutkimuksen esimerkkihenkilöksi nostetun asemapäällikkö Emilie ”Milly” Tojkanderin elämää ja sosiaalista taustaa sekä miten rautateiden naisvirkailijoiden ratkaisuihin ovat vaikuttaneet koulutuksen ja viranhoidon ohella myös monenlaiset muut asiat.

1.5 Naisten asema Suomessa autonomian aikakaudella

Englantilainen John Stuart Mill herätti aikanaan vilkasta keskustelua vaatiessaan vuonna 1869 kirjassaan *”The Subjection of Women”* naisille samoja oikeuksia ja mahdollisuuksia kuin miehilläkin oli.²⁴ Kirjan lukeminen johti monissa maissa, muun muassa Suomessa siihen, että naiset järjestäytyivät vaatimaan näitä samoja oikeuksia myös heille itselleen.²⁵

1800-luvun jälkipuoliskon aikana suomalaisessa yhteiskunnassa käynnissä ollut taloudellinen ja sosiaalinen murros auttoi osaltaan muuttamaan kehitystä kohti naisten itsenäistymistä. Tärkein yleismaailmallinen tavoite naisten kouluttamiselle oli edelleen perheenemäntien sivistäminen, mutta samalla naisilta odotettiin myös yhteiskunnallista panosta. Muutoksena uuteen aikakauteen alkoi yhä selvemmin olla naisten palkkatyö. Erityisesti naimattomat naiset tarvitsivat ansiotyötä silloin, kun perhe ei heitä elättänyt, sillä yhä harvempi naimaton nainen saattoi jäädä 1800-luvun loppupuolella lapsuudenkotiinsa asumaan.²⁶

²³ Pohls 1994, 23.

²⁴ Mill 1869/1981, 57–58.

²⁵ Korppi-Tommola 1985, 154.

²⁶ Jallinoja 1985b, 245; Korppi-Tommola 1985, 153–154.

Maritta Pohls (1994) esittelee omassa tutkimuksessaan norjalaisen Gro Hagemannin tutkimuksen matalapalkka-alojen synnystä, jossa esimerkkinä olivat muun muassa naislennätinvirkailijat. He siirtyivät 1800-luvulla miesten maailmaan, johon heidän tuli sopeutua. Naisilla ja miehillä olivat erilaiset intressit ja työnjaossa ilmenevät näkymättömät rajat tulivat esille sosiaalisina sidoksina, sukupuoli-hierarkiana sekä miesten ja naisten töiden eriarvoistamisena.²⁷ 1800-luvun lopussa naisten työmahdollisuuksien lisääntyttä oli kuitenkin itsestään selvää, ettei naimisissa oleva säätyläisnainen käynyt työssä. Osalle naisista oli palkkatyö vain välivaiheena ennen avioliittoa. Naisasiajärjestöt loivatkin mielikuvan ihannenaisestä, joista toinen oli naimaton, työssäkäyvä sekä yhteiskunnallisesti aktiivinen ja toinen heistä oli ensisijaisesti perheestään huolehtiva naimisissa oleva kotiäiti. Naisten oletettiin liikkuvan joustavasti ensimmäisestä roolista toiseen.²⁸ Huolimatta siitä, että säätyläisnaiset olivat riippuvaisia sukupiiristään omassa elämässään, heillä oli myös velvollisuus hyvin usein elättää omaisiansa yhteiskunnassa, jossa yksilöiden sosiaaliturva oli olematonta. Tämä vastuunkanto määritteli monesti heidän ammatillisia valintojaan.²⁹ Wilkaman (1938) mukaan naisten perhevelvollisuudet heijastuivat keskustelussa tyttökoulujen opetusohjelmasta. Sen kehittämistä vastustettiin, koska joidenkin mielestä sillä pyrittiin vastaamaan yksinomaan vain naisten ammatillisiin tarpeisiin.³⁰

Naisten oma aktiivisuus sai erityisluonteen 1800-luvun lopulla muodollisen järjestötoiminnan yleisessä läpimurrossa, jolloin laajamittainen järjestäytyminen kosketti samanaikaisesti kaikkia väestöryhmiä. Tuolloin syntyivät raattiusliike, työväenyhdistykset, nuorisoseurat, urheiluseurat ja naisasiayhdistykset.³¹

Yhteiskunnallinen tasapaino vaati enenevässä määrin naisten osallistumista ja osoituksena siitä annettiin naisille eduskuntaudistuksen yhteydessä vuonna 1906 äänioikeus. Oikeudellinen yhdenvertaisuus miehen ja naisen välillä saavutettiin kuitenkin vasta vuoden 1929 avioliittolain voimaantullessa.³² Naisiasiatoimintaan sen varhaisvaiheessa osallistuneet naiset kuuluivat siihen uuteen laajenevaan sivistyneistöön, jonka tehtävänä oli juurruttaa tämä uusi toimintamuoto kansanjoukkoihin.³³ Epäpoliittisilla kansanliikkeillä oli osalle naisväestöä yhteiskunnallista toimintaa aktivoiva vaikutus ja osaltaan se korvasikin heille poliittisen osallistumisen.³⁴

²⁷ Pohls 1994, 10–11.

²⁸ Ollila 1998, 58.

²⁹ Pohls 1994, 236.

³⁰ Wilkama 1938, 111, 291, 296.

³¹ Sulkunen 1979, 121–127.

³² Mustakallio 1988, 46, 76.

³³ Sulkunen 1991, 34.

³⁴ Sulkunen 1991, 38, 43.

Säätyläistö oli suhteellisen yhtenäinen ryhmä tultaessa 1800-luvun loppupuolelle ja sen selkärankana oli ylempi virkamiehistö. Säätyläisillä oli oma yhtenäinen kulttuuri, jonka tunnuksina olivat yhteinen elämäntyyli, sivistys, kielenä ruotsi, sekä rajoituksena ryhmän seurustelu ulkopuolisten kanssa. Säätyjä aikaisemmin erottaneilla etuoikeuksilla ei ollut enää merkitystä.³⁵ Yhteiskunnan yläkerros muuttui vähitellen säätyläistöstä oppisivistykseen ja aineelliseen vaurauteen nojaavaksi yhteiskunnalliseksi ryhmäksi, sivistyneistöksi. Tässä tilanteessa määräytyi yksilön sosiaalinen asema pääasiassa koulutuksen, sivistyksen, ulkoisen käyttäytymisen ja varakkuuden mukaan.³⁶ Säädynmukaiseen kasvatukseen kuului, että virkamiesperheiden miespuoliset jäsenet koulutettiin lääkäreiksi tai tuomareiksi. Tytöt saivat säätyläisille tyypillisen kasvatuksen, johon kuului seuraleikkejä, pianotunteja ja tanssiharjoituksia.³⁷ Käsitteenä säätyläisyys menetti kuitenkin yhteiskunnassa merkitystään ja sivistyneistöstä syntyi tietyin varauksin säätyläisyyden jatke. Aatelisto, papisto ja porvaristo sulautuivat yhteen sivistyneistöksi. Kai Häggman (1994) on todennut, etteivät aatelinen virkamies tai aateliton suurkauppias erotu sosiaalishistoriallisen tarkastelun tasolla toisistaan.³⁸

Naimattomuus oli 1800-luvulla tavallista. Sivistyneistön piirissä se jopa lisääntyi vuosisadan lopulla. Palkkatyö takasi naisille taloudellisen itsenäisyyden. Heidän ei tarvinnut hankkia itselleen elättäjää avioitumalla. Naimattomuus oli myös hyvä vaihtoehto, kun mieluista kosijaa ei ilmaantunut.³⁹ Naimattomasta naisesta tuli Suomessa täysivaltainen kansalainen, kun uusi holhouslaki vuonna 1864 vapautti hänet elinikäisestä holhouksesta. Kaikki naimattomat naiset tulivat täysi-ikäisiksi 25-vuotiaina.⁴⁰ Uusi laki helpotti naisten siirtymistä työelämään ja työpaikkoja alkoi löytyä muualtakin kuin piikoina ja palvelijoina. Naisten lisääntynyt työssäkäynti koski vain säätyläisnaisia, sillä alempien luokkien naiset niin maalla kuin kaupungissakin olivat aina tehneet työtä.⁴¹ Säätyläisperheiden naiset olivat kiinnostuneita valtion viroista, sillä he halusivat saada toimeentulonsa säätynsä mukaisesta työstä, jollaisiksi teollisuustyöt eivät sopineet. Muita töitä, jotka kelpasivat säätyläisille, olivat opettajan työ sekä myöhemmin sairaanhoitotyö, joka koulutuksen myötä lakkasi olemasta palvelijan työtä. Säädynmukaista työtä oli myös pankeissa ja apteekeissa sekä lennätinlaitoksessa. Rautatieverkoston laajentuessa naisia tarvittiin rautateillä moniin tehtäviin.⁴²

³⁵ Alapuro 1985, 67.

³⁶ Wirilander 1974, 141, 396.

³⁷ Ollila 1998, 28–29.

³⁸ Häggman 1994, 25; Mekci 2006, 88. <<http://tampub.uta.fi/handle/10024/94109>>

³⁹ Jallinoja 1985a, 140; Ollila 1998, 58–59.

⁴⁰ Nainen ja naisen työ Suomessa 1893, 3.

⁴¹ Jallinoja 1985b, 245.

⁴² Jallinoja 1979, 26–27; Wirilander 1974, 58–59.

1.6 Tyttöjen koulutus

Aikaisemmin olivat koti ja kirkko huolehtineet tyttöjen opetuksesta. Varakkaissa säätyläiskodeissa oli tytöille opetettu ranskan kieltä ja seuraelämän tapoja. Uuden Suomen koulut palvelivat kotiope- tuksen ja pensionaattien sivistystyötä päämääränään ”säädyn- ja ajanmukainen kasvatusta” sivistynei- den vanhempien tyttäriin. Tyttöjä ryhdyttiin kouluttamaan siksi, että he täyttäsivät tehtävänsä lasten kasvattajina ja kotien vaalijoina.⁴³

Vuoden 1724 koulujärjestys Ruotsissa määritteli viralliset koulut, jotka kaikki olivat poikien kouluja. Säätyläiskoulutus oli pääasiassa papiston poikien koulutusta virkauralle. Tytöille ei ollut kouluja eikä heitä mainittu koulujärjestyksessä. Tyttöjä pääsi alkeiskouluihin, mikäli tilaa riitti.⁴⁴

Suomen säätyläisiä asui sekä Ruotsiin kuuluneessa Suomessa että 1700-luvun sotien seurauksena Venäjän valtakunnan alueella. Tyttöjen hakeutuminen oppikouluihin lisääntyi työolojen laajentuessa. Tyttökoulujen opetukseen sisällytettiin heidän valmistamisensa yhteiskunnan virkoihin. Keisarinna Katariina II:n aloitteesta tehty Venäjän koulu-uudistus 1700-luvulla antoi tytöille mahdollisuuden päästä valtion oppilaitoksiin.⁴⁵

Vanhan Suomen, joka käsitti 1700-luvulla Venäjän yhteyteen liitetyn alueen eli myöhemmän Viipu- rin läänin, kaikille kouluille määrättiin Itävallasta kotoisin oleva koulusuunnitelma. Mallikoulu oli saksalainen niin kutsuttu ”*Petri -Schule*”. Se oli tarkoitettu seurakunnassa kaikkensäätyisten perheiden lapsille. Vuonna 1788 aloitti Viipurissa toimintansa 3-luokkainen poikakoulu, jossa oli osasto myös tytöille. Vuonna 1802 Venäjällä tapahtuneen laajan koulu-uudistuksen myötä Viipurin saksankieli- nen tyttökoulu erotettiin itsenäiseksi kouluksi saaden nimen ”*Töughterschule*”. Venäjä tehosti oman maansa kielen merkitystä ottamalla vieraita kieliä koulujen lukusuunnitelmiin.⁴⁶

Vuonna 1812 eli autonomian alussa yhdistettiin vanha Suomi, josta tehtiin Viipurin lääni, muuhun Suomeen. Ensimmäiset uuden autonomisen Suomen ruotsinkieliset julkiset valtion tyttökoulut perus- tettiin vuonna 1844 Turkuun ja Helsinkiin. Ohjesäännön mukaan uusien tyttökoulujen tuli olla 2-

⁴³ Nainen ja naisen työ Suomessa 1893, 14; Wilkama 1938, 37.

⁴⁴ Ketonen 1977, 18–19.

⁴⁵ Ketonen 1977, 11.

⁴⁶ Ketonen 1977, 71–72, 121.

luokkaisia. Suomen virallisten tyttökoulujen nimeksi tuli vuonna 1844 ”*Fruntimmersskolan*”. Viipurissa entinen ”*Töcherschule*” ruotsinkieliseksi muutettuna ”*Fruntimmersskolan i Viborg*” jäi siten myös 2-luokkaiseksi.⁴⁷

Vuoden 1856 lukio- ja koulujärjestyksessä oppikouluihin kuuluvia olivat ala- ja yläalkeiskoulut sekä lukiot. Neljäs ryhmä olivat erilliset tyttökoulut eli vaimoväenkoulut, jotka olivat tarkoitettu virkamiesten ja muiden säätyläisten tyttärille. Niissä opetettiin naisten kasvatukseen kuuluvia tietoja ja taitoja. Ne olivat kaksi- kolme- ja neljäloukkaisia. Neljäloukkaisten tyttökoulujen oppimäärä oli mahdollista suorittaa kolmessa vuodessa.⁴⁸

Opintiet Suomessa avautuivat yleisesti naisille vasta 1860-luvulla. Kansakoululaitos perustettiin vuonna 1866 ja se oli tarkoitettu sekä pojille että tytöille. Opettajainvalmistus alkoi vuonna 1863 perustetussa Jyväskylän suomenkielisessä seminaarissa. Ensimmäisenä virallisena urana säätyläistytöille avautui kansakoulunopettajattaren ura. Valtion tyttökoulut eivät antaneet opettajattaren viran pätevyyttä lukuun ottamatta Helsingin ruotsalaisen tyttökoulun opettajatarluokkaa.⁴⁹

Oppikoulujen hallinnossa tapahtui vuonna 1870 oleellinen muutos, kun niiden valvonta siirtyi kirkolta Koulutoimen Ylihallitukselle. Koulujen hallintoa saatiin näin keskitettyä, kun myös kansakoulu siirrettiin saman viraston alaisuuteen. Säätyrajoituksen aika oli kouluissa loppumassa.⁵⁰

1800-luvun puolen välin jälkeen syntyivät yksityiset suomenkieliset tyttökoulut. Ensimmäinen yksityinen suomalainen tyttökoulu perustettiin Jyväskylään vuonna 1864 ja toinen yksityinen tyttökoulu vuonna 1869 Helsinkiin. Valtio alkoi myös kehittää tyttöjen koulutusta. Kuitenkin se perusti ensimmäiset suomenkieliset tyttökoulut vasta vuonna 1886 ottamalla haltuunsa viisi tuolloin toiminnassa olleista yksityisistä tyttökouluista. Autonomian aikana suurin osa tyttöoppikouluista oli yksityisoppikouluja.⁵¹

Vuonna 1872, kun keisari Aleksanteri II vahvisti uuden koulujärjestyksen, olivat kaikki valtion tyttökoulut ruotsinkielisiä. Tyttökoulujen kohdalla poistettiin samalla vanhempien yhteiskunnallista asemaa koskenut rajoitus, jonka mukaan vain säätyläistytöt pääsivät oppikouluun. Pitämällä tyttö-

⁴⁷ Mekci 2006, 13. <<http://tampub.uta.fi/handle/10024/94109>>; Wilkama 1938, 3.

⁴⁸ Mekci 2006, 70. <<http://tampub.uta.fi/handle/10024/94109>>

⁴⁹ Halila 1949; Mekci 2006, 87; <<http://tampub.uta.fi/handle/10024/94109>>; Nainen ja naisen työ Suomessa 1893, 19 – 21.

⁵⁰ Ketonen 1977, 49.

⁵¹ Ketonen 1977, 121.

koulujen lukukausimaksut korkeampina kuin poikakoulujen pystyttiin kuitenkin rajoittamaan kouluun otettavien tyttöjen lukumäärää. Koulujärjestyksen mukaan tyttökoulut tulivat 4-luokkaisiksi ja niihin oppilaaksi pyrkivien ikäraja korotettiin 11 vuodeksi. Heiltä vaadittiin myös toisen kotimaisen kielen osaamisen valmius. Tämä valmius poistettiin opetussuunnitelmasta vasta itsenäisyyden ajan toisena vuonna. Vuonna 1886 vahvistettiin uudella kouluasetuksella, että valtion tyttökoulut tulivat 5-luokkaisiksi.⁵² ”*Fruntimmersskolan i Viborg*” sai Keisarilliselta Senaatilta 23.7.1896 luvan aloittaa jatkokurssit sellaisille oppilailleen, jotka halusivat valmistautua yliopisto-opintoja varten.⁵³ Ensimmäinen erivapaus naisille yliopisto-opintoihin myönnettiin vuonna 1870 ja vuodesta 1885 lähtien alettiin erivapauksia myöntää yleisemmin. Osallistumisen erioikeudetta ylioppilastutkintoon samoin kuin yhtäläisen oikeuden yliopisto-opintoihin saivat naiset vuonna 1901.⁵⁴

2 Naisten virat ja toimet autonomian aikana 1860–1917

2.1 Naisten ammatit

1840-luvulla perustettiin Suomeen ensimmäiset tyttökoulut. Näiden koulujen opettajiksi pääsivät myös naiset. 1860-luvulla palkattiin naisia konttoritöihin valtion virastoihin. He pääsivät virkoihin postiin, lennätinlaitokselle ja rautateille ensin harjoittelijoiksi ja ylimääräisiksi työntekijöiksi. Yleisenä käsityksenä oli, että miehille kuului asema ja valta, naisille kuului avustaminen ja tukeminen. Tämä käsitys määräsi hyvin pitkälle myös virkanaisten elämää. Naisten luonteenpiirteinä arvostettiin kärsivällisyyttä ja tunnontarkkuutta sekä huolellisuutta ja niiden mukaan määriteltiin heidän työtehtävänsä.⁵⁵ Opetusala alkoi naisistua, kun Jyväskylän seminaari perustettiin vuonna 1863 ja sinne otettiin niin naisia kuin miehiäkin. Anne Ollila (1998) kuvailee teoksessaan, miten Uno Cygnaeus piti naisia sopivina juuri kansakoulujen opettajiksi, sillä pienten lasten opettaminen sopi naisten kutsu-
mukseksi ja oli jatkeena heidän kotona tekemälleen kasvatustyölle. Seminaarin miespuoliset opiskelijat tulivat usein säätyluokan ulkopuolelta, joten seminaarikoulutus ja opettajaksi valmistuminen tiesivät heille nousua säätyhierarkiassa. Säätyläisperheiden pojista koulutettiin juristeja, lääkäreitä tai tiedemiehiä ja tytöistä tuli sairaanhoitajia, opettajia, postineitejä tai kanslistejä.⁵⁶

⁵² Ketonen 1977, 46–49, 121.

⁵³ Koulutoimen Ylihallituksen kertomus 1897, 53. <www.doria.fi/bistream/handle/10021/93530/xoppik_a_1893-1896_1897_dig.pdf?Sequence=1>

⁵⁴ Jallinoja 1985b, 245; Ketonen 1977, 49, 121.

⁵⁵ Pohls 2001, 95–99.

⁵⁶ Ollila 1998, 43–44.

Väestölaskentatietoja alettiin kerätä naisten osalta vuodesta 1820 alkaen. Alkuaikoina naisten asema perheyhteisössä vaikutti ammatin kirjaamisen lähteisiin ja etenkin pienten lasten äidit mielsivät ammattinsa perheen kautta. Vuosien myötä naisten ammattien nimikkeet täsmentyivät, kun elinkeinorakenne Suomessa muuttui ja monipuolistui. Mukailtu taulukko 1 sisältää Helsingissä henkikirjoihin merkittyjen naisten ansioalojen vuotuisen määrän kehityksen. Tähän taulukkoon on otettu vain muutamien ammattialojen, kuten konttoristien, opettajien sekä telegrafistien ja rautatieharjoittelijoiden vuosien 1840, 1850, 1870 ja 1890 määrät, joita on verrattu kaikkien, kunakin vuonna henkikirjoihin merkittyjen naisten ansioalojen yhteismäärään.

Taulukko 1. Helsingissä henkikirjoihin merkityt naisten ansioalat vuosina 1840–1890.

	1840		1850		1870		1890	
	määrä	%	määrä	%	määrä	%	määrä	%
Konttoristi					4	1	58	1,9
Opettaja	1	2,0	4	2,6	11	2,6	195	6,2
Telegrafisti ja rautatieharjoittelija							14	0,4
Kaikki naisten ansioalat yht.	51		151		418		3128	

Lähde: Mukailtu Oittinen, Riitta 1989. Ompelu naisen työnä ja naisten työn symbolina. Teoksessa *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere. 87. Huom! Henkikirjojen antamat tiedot ovat vain suuntaa antavia, sillä ammattienharjoittajia oli todellisuudessa paljon enemmän ja lisäksi henkikirjoissa oleva Helsingin hallinnollisen alueen väkiluku on alhaisempi kuin kaupungin todellinen väkiluku. Henkikirjoissa ei ole myöskään ennen vuotta 1913 tietoja kaupungissa asuvista Venäjän alamaista, joiden osuus oli esimerkiksi vuonna 1870 yli 12 %.

Taulukosta voidaan nähdä, että henkikirjoihin merkityt telegrafistin eli sähköttäjän ja rautatieharjoittelijan ansioalat puuttuvat vuosina 1840–1870 kokonaan, mutta vuonna 1890 niitä on merkitty yhteensä 14, joka on 0,4 % kyseisen vuoden ansioalojen kokonaismäärästä (3128). Vuonna 1840 naisten ansioalaksi on merkitty 1 opettaja, tämän ollessa 2 % vuoden ansioalojen kokonaismäärästä (51). Vuonna 1850 naisten ansioalana opettajaa on kirjattu 4 kappaletta, mikä on 2,6 % vuoden kokonaismäärästä (151). Vuonna 1870 opettajaa on merkitty 11 kappaletta ja se on 2,6 % vuoden kokonaismäärästä (418). Samana vuonna konttoristia on merkitty ansioalaksi 4 kappaletta ollen 1 % vuoden kokonaismäärästä. Vuonna 1890 on merkitty ansioalaksi opettaja 195 kappaletta eli 6,2 % kokonaismäärästä (3128) ja ansioalana konttoristia on kirjattu 58, mikä on 1,9 % ansioalojen kokonaismäärästä. Ansioalojen määrissä kasvu opettajan ryhmässä on vuosina 1840–1890 ollut merkittävä.

Taulukko 2. Helsingissä eri ansioaloilla toimivien naisten määrä vuosina 1870, 1880 ja 1890.

	1870		1880		1890	
	määrä	%	määrä	%	määrä	%
Opetus ja kasvatus	73	1,9	129	1,9	342	2,8
Virkanaisia ja konttorityöntekijöitä	31	0,8	85	1,2	266	2,2
Yhteensä	104	2,7	214	3,1	608	5,0
Kaikki ansaitsevat naiset yht.	3 808		6 884		12 190	

Lähde: Mukailtu Oittinen, Riitta 1989. Ompelu naisen työnä ja naisten työn symbolina. Teoksessa *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere. 86. Huom!. Luvut on laskettu ottamalla mukaan kaikki ansaitsemistavat, kuten ammattia päätoimisesti harjoittavat ja siinä palveluksessa olevat, jotka ovat työskennelleet varsinaisen ammatinharjoittajan apuna. He ovat voineet merkitä kanssaan asuneet alaisensa palvelijoiksi, vaikka nämä olisivat toimineet leipomo- kauppa- tms. apulaisina.

Taulukossa 2 esitetään Helsingissä opetus- ja kasvatusalalla sekä virka- ja konttoritöissä toimivien naisten lukumäärät vuosilta 1870, 1880 ja 1890. Mukailtuun taulukkoon on otettu vain opettajina ja kasvattajina toimivien naisten lukumäärät sekä viroissa ja konttoreiden työntekijöinä toimivien naisten lukumäärät, joita verrataan kaikkien eri ansioaloilla toimivien naisten kyseisten vuosien yhteismääriin. Taulukosta voidaan todeta, että opetus- ja kasvatusalalla toimivien naisten lukumäärä on kasvanut vuoden 1870 1,9 %:sta vuoteen 1890 mennessä 2,8 %:iin, joka osoittaa, että näiden naisten lukumäärä lähes viisinkertaistui. Virkanaisien ja konttorityöntekijöiden osuus naisista on kasvanut vuoden 1870 0,8 %:sta vuoteen 1890 mennessä 2,2 %:iin, jonka mukaan naisten lukumäärä kasvoi kahdeksan kertaa suuremmaksi.⁵⁷ Tähän kasvuun vaikutti osaltaan se, että Rautatiehallitus antamassaan määräyksessä 4443/1878 velvoitti, että ”Suomen kansalainen, joka Suomen valtion- tai julkisen viran hoitamista varten oleskelee maan rajojen ulkopuolella, ellei hän omista kiinteistöä muualla maassa ja ole siellä henkikirjoitettu, on hänet rautatieviranomaisten toimesta ilmoitettava Helsingissä henkikirjoihin”⁵⁸. Taulukko kertoo, miten sekä opetuksen- ja kasvatuksen alalla että virkanaisina tai konttoreissa toimivien naisten yhteismäärät ovat kasvaneet vuoden 1870 2,7 %:sta vuoden 1890 5,0 %:iin. Taulukossa esiintyvät luvut heijastavat 1800-luvun lopulla naisten elämässä tapahtunutta

⁵⁷ Oittinen 1989, 63–64, 86–87.

⁵⁸ Kiertokirjekokoelma 1912, 57.

kehityksen suuntaa. Palkkatyö ja virkaura merkitsivät naisille uutta elämäntapaa, joka toi heille toisaalta taloudellista itsenäisyyttä, mutta samalla myös työntäyteistä elämää rajoituksineen ja velvollisuuksineen.⁵⁹

Kaarina Vattula (1981) pohtii artikkelissaan naisen yhteiskunnallisen aseman määrittelyä. Hän siteeraa August Bebeliä ja Aleksandra Kollontaita, jotka ovat hahmottaneet naisen asemaa perheessä sekä yhteiskunnassa. Keskeisenä ajatuksena heillä oli ollut se, että naisen aseman ollessa kiinteästi yhteydessä yhteiskunnan taloudellisiin kehitysvaiheisiin, ne ovat olleet myös edellytyksenä naisen vapautumiseen kotityöstä yhteiskunnalliseen osallistumiseen sekä tuotannolliseen työhön kodin ulkopuolella.⁶⁰ Naiset itse olivat luomassa hierarkkis-byrokraattista laitosta ja muodollinen hallintokulttuuri luotiin määrittämään sitä järjestelmää, johon naiset kuuluivat. 1800-luvulla alettiin naisen asemaa koskevan lainsäädännön uudistaminen, joka perustui vanhaan viralliseen oppiin, kirkon käsitykseen naisesta ja kirkon määrittelyyn naissukupuolesta. Naisista tuli modernin byrokratian olennainen osa, jossa he olivat sukupuolensa määrittämiä yksilöitä.⁶¹

2.2 Kutsumuksena opettajan ammatti

Kun yhä enemmän naisia siirtyi työelämään, laajeni myös naisille sopiviksi katsotuissa ammateissa toimineiden sosiaalinen tausta. 1800-luvun loppupuolella säätyläisnaisille sopivista ammateista, kuten erityisesti sairaanhoitajat ja opettajat, kehittyi niin kutsuttuja naisten ”ihanneammatteja”. Suurin osa ammatissa toimivista säätyläisnaisista työskenteli 1800-luvulla opettajina. Opettajan ammatin katsottiin sopivan naiselle.⁶² Varhaisesta kansakoulunopettajistosta tekemässään tutkimuksessa Aimo Halila (1949) toteaa, että enemmistö ensimmäisistä seminaarien naisoppilaista oli säätyläisnaisia, jotka olivat käyneet tyttökoulun ennen tuloaan seminaariin.⁶³ Vuonna 1856 Turun tuomiokapitulin senaatille annettuun lausuntoon lehtori G. E. Eurèn pyysi saada lisätä huomautuksen, että ”*naisopettajat ovat miehiä huokeammat, heillä on vähemmän viehätystä muihin toimiin ja siis jakamattomampaa mielenkiintoa opetustyöhön; he ovat poikain opettajiksi yhtä sopivia kuin miehet ja tytöille taas paljon sopivampia; siveellisessä suhteessa he ovat opettajiksi luotettavampia kuin miehet*”⁶⁴. Jyväskylän seminaarissa oppilasaines alkuvuosina jakautui niin, että miehet olivat suurelta osin maaseudulta kotoisin, kun taas naiset olivat usein taustaltaan säätyläisiä ja kotoisin kaupungista. Aimo

⁵⁹ Ollila 1998, 230.

⁶⁰ Vattula 1981, 63.

⁶¹ Pohls 1994, 246–247.

⁶² Pohls 2001, 81; Vattula 1981, 81.

⁶³ Halila 1949, 31.

⁶⁴ Wilkama 1938, 105–106.

Halila (1949) siteeraa tutkimuksessaan Uno Cygnaeusta, jonka ihanteen mukaan kansakoulu ei saanut olla mikään oppikoulun jäljittelijä, vaan kansalaissivistystä antava laitos, joka suoritti kasvattamista sanan laajassa merkityksessä ja jossa opettajattarien tuli neuvoa tyttöoppilailleen myös lastenhoitoa.⁶⁵

Johtokunnilla oli alkuaikoina kunnissa laajat valtuudet valita mielestään sopivin ehdokas kansakoulunopettajan virkaan. Usein oli tavallista, että oman paikkakunnan mies tai nainen, epäpätevätkin, haluttiin palkata yhteisön palvelukseen. Vasta vuosina 1880 ja 1890 annetut pätevyysmääräykset saivat aikaan, ettei epäpätevillä ollut mahdollisuutta päästä virkaan vakinaiseksi. Naiskansakouluopettajilta avioituminen ei ollut kielletty niin kuin valtion viroissa yleensä. 1800-luvun loppupuolella kaikista kansakoulunopettajista oli naisia 53 %, heistä naimisissa oli 60 %. Muiden kuin kansakoulunopettajien kanssa meni naimisiin 51 % naisista. Heistä suuri osa meni avioliittoon pappien, maanviljelijöiden tai kauppiaiden kanssa ja luopui virasta noin 70 %. Aimo Halilan tutkimuksen kohteena olleista noin 2500 kansakoulunopettajasta oli muodostunut 343 opettajapariskuntaa. Luokkatoveriavioliittoja oli 18 % ja noin 25 % oli opiskellut samanaikaisesti seminaarissa. Koulutoimen ylihallitus antoi vuonna 1875 ehdotuksen, etteivät kihlaparit saaneet harjoittaa yhtä aikaa opintojaan seminaareissa.⁶⁶

Naisammattien alhainen arvostus näkyi myös kansakoulunopettajan ammatissa. Naisopettajille maksettiin pienempää palkkaa kuin miesopettajille. Miesten korkeampia palkkoja perusteltiin sillä, että miehet tarvitsivat enemmän rahaa pukeutumiseen ja hänet oli kasvatettu tarvitsemaan apua taloudenhoitoon toisin kuin naisopettajat, jotka hoitivat taloustyönsä itse. Toisaalta miehen palkka tulkittiin niin sanotuksi perhepalkaksi eli oletettiin, että hänellä oli perhe elätettävänä. Taulukossa 3 esitetään erittely vuonna 1891 maksetuista kansakoulunopettajien palkoista. Naisopettajien palkka uran alussa maaseutukunnissa on 800 markkaa (3 625 euroa) vuodessa ja miesopettajien palkka on 1 000 markkaa (4 532 euroa) vuodessa. Lisäksi heillä on vapaa asunto lämpöineen ja valoineen, joka korottaa reaaliansion määrää. Palkankorotusta tulee siten, että valtion maksamaa osuutta, naisille 600 markkaa (2 719 euroa) ja miehille 800 markkaa (3 626 euroa) (kuntien maksamaksi peruspalkaksi jää 200 markkaa (906 euroa)), korotetaan kymmenen vuoden kuluttua 20 % ja sen jälkeen joka viides vuosi 10 %, kunnes 25 vuoden työssäolon jälkeen naisopettajat saavat peruspalkkansa lisäksi valtiolta 900 markkaa (4080 euroa) miesopettajat 1 200 markkaa (5 439 euroa). Helsingissä naisopettaja ansaitsee alkupalkkana 1 700 markkaa (7 705 euroa) ja miesopettaja 2 000 markkaa (9 064 euroa) vuodessa. Helsingissä kahdenkymmenenviiden vuoden jälkeen maksetaan miehille peruspalkan lisäksi 2 200

⁶⁵ Halila 1949, 57, 77–78.

⁶⁶ Halila 1949, 85–86, 114.

markkaa (9 970 euroa) ja naisille 1800 markkaa (8 158 euroa) vuodessa. Eläkkeinä kolmenkymmenen vuoden työssöolon jälkeen maksetaan naisille valtion yleisistä varoista 600 markkaa (2 719 euroa) vuodessa ja miehille 800 markkaa (3 625 euroa) vuodessa.⁶⁷

Taulukko 3. Kuntien ja valtion yhteisesti maksamat vuosipalkat kansakoulunopettajille vuonna 1891.

Kansakoulun opettajat	Vuonna 1891 uran alussa	Vuonna 1891 palkka 25 vuoden jälkeen	Eläke valtion yleisistä varoista 30 vuoden jälkeen
Naisopettajan palkka Helsingissä	1 700 markkaa (7 705 euroa)	2000 markkaa (9064 euroa)	600 markkaa (2 719 euroa)
Naisopettajan palkka maalla	800 markkaa (3 626 euroa)	1 100 markkaa (4 985 euroa)	600 markkaa (2 719 euroa)
Miesopettajan palkka Helsingissä	2 000 markkaa (9 064 euroa)	2400 markkaa (10 877 euroa)	800 markkaa (3 626 euroa)
Miesopettajan palkka maalla	1 000 markkaa (4 532 euroa)	1 400 markkaa (6 345 euroa)	800 markkaa (3 626 euroa)

Lähde: Mukailtu Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 17–18, 25; Ollila 1998, 44–45; Rahanarvonkerroin 1860–2013. (Taulukossa on käytetty vuodelle 1891 määriteltyä euroiksi muuntokerrointa 4,5321 ja sulkeissa olevat luvut ovat vuoden 2013 euroarvoissa.)

Oppikoulunopettajilta ei vaadittu aluksi pedagogista koulutusta. Opettajien tehtävänä oppikouluissa oli ensisijaisesti tiedollinen kasvatus. 1800-luvun alussa perustettiin Turun akatemiaan kasvatusopillinen seminaari, jossa tulevat oppikoulunopettajat saivat opetusta kasvatusopissa. Oppikoulunopettajan työ ei ollut arvostettua ja opiskelijat pitivätkin sitä ponnahduslautana paremmin palkattuihin kirkollisiin papinvirkoihin, joihin lehtoreita siirtyi runsaasti.⁶⁸ Oppikoulunopettajien arvostus ja palkkaus nousivat vuosisadan jälkipuoliskolla. Kun kasvatusopin opetusta oli ollut vaikea järjestää, perustettiin vuonna 1852 Helsingin yliopistoon kasvatus- ja opetusopin professuuri, joka yhtenäisti kasvatusopillista koulutusta vuonna 1864 toimintansa aloittaneen Helsingin normaalikoulun kanssa. Saa-

⁶⁷ Nainen ja naisen työ Suomessa 1893, 17–18, 25; Ollila 1998, 44–45; Rahanarvonkerroin 1860–2013. Kertoimella voidaan muuttaa vuosien 1860–2001 markat ja vuosien 2002–2012 eurot vuoden 2013 euroiksi. Vuodet 1860–1914 perustuvat erillistutkimuksiin ja ovat epävirallisia, kuten myös vuosien 1914–1920 luvut. Laskelmassa on huomioitu vuoden 1963 rahanuudistus sekä vuoden 2002 euroon siirtyminen. Sulkeissa oleva luku on vuoden 2013 euroarvossa. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html; Rantala 2011b, 298.

⁶⁸ Kiuasmaa 1982, 168; Rantala 2011b, 304.

dakseen kelpoisuuden opettajan virkaan piti filosofian kandidaatin 1870-luvulta lähtien suorittaa kahden lukukauden mittainen opetusharjoittelu eli auskultointi, joka oli suoritettava valtion omistamissa normaalikouluissa.⁶⁹

1800-luvun alkupuolella työskentelivät ensimmäiset oppikoulunopettajattaret Vanhan Suomen alueella toimineissa kouluissa. Vanhan Suomen ja Pietarin alueen kouluja käyneet tytöt saattoivat itsekin päätyä opettajiksi ja heitä oli muun muassa Viipurin tyttökoulun oppilaiden valvojina. Heidän tehtävänä oli läsnäolo miesopettajien tunneilla koulussa sekä pitää huolta tyttöjen käytännöllisen kieli- taidon harjoituksesta ja käsitöiden opetuksesta. Koska naiset eivät vielä tuolloin saaneet yliopisto- koulutusta, he opettivat yleensä vain piirustusta, käsitöitä ja vieraiden kielten käytännön harjoituksia. Yliopistosta valmistuneet miesopettajat huolehtivat tietopuolisista aineista. Naisilla oli oikeus hoitaa tyttökouluissa sellaisia virkoja, jotka oli määrätty miesopettajille (kolleegavirkoja).⁷⁰

Vuonna 1800 tuli Viipurin suuremman tyttökoulun, Fruntimmersskolan i Wiborg, ylimmän luokan valvojaksi Pietarin tiedeakatemian professorin tytär Ernestine Dorothea Lehmann. Hän oli saanut tunnustusta huomattavista kasvattajan lahjoistaan, vaikka hän itse oli saanut vain kotikasvatuksen. 1860- ja 1870-luvuilla suorittivat naisopettajat tutkintoja, muun muassa kielissä ja matematiikassa, yliopiston opettajien luona. Vuonna 1844 perustetun Helsingin ruotsinkielisen tyttökoulun johtajatar oli edellä mainitusta Viipurin suuremmasta tyttökoulusta valmistunut Amalie Ertmann. Hänen seuraajansa Elisabeth Blomqvist ei ollut käynyt kouluja, vaan hän oli toiminut opettajana äitinsä ja tä- tinsä perustamassa yksityisessä tyttökoulussa. Valtion kouluun tultuaan vuonna 1865 hän suoritti sak- san, ranskan ja kasvatusopin tutkinnot. Ranskaan, Saksaan ja Sveitsiin suuntauneilta opintomat- koilta saamat vaikutteet johtivat Elisabeth Blomqvistin suunnittelemaan naisten kouluttamisesta opet- tajiksi oppikouluihin. Hän perusti vuonna 1868 yksityisin varoin ruotsinkielisen jatko-opiston kou- luttamaan naisia tyttökoulun opettajiksi. Suomenkielinen jatko-opisto aloitti vuonna 1881 Helsingin Suomalaisen tyttökoulun yhteydessä. Useat yksityiset tyttökoulut lisäsivät ohjelmaansa jatkoluokat ja lukioluokkien perustaminen niihin alkoi vuonna 1891. Naiset saivat oikeuden vuoden 1885 ase- tuksen mukaan hakea tyttökoulun johtajaksi ja opettajaksi. Vaatimuksena oli, että heidän tuli olla käynyt jatko-opiston, joka oli tuleville opettajille kolmivuotinen ja muille oppilaille kaksivuotinen. Vuoden 1916 asetuksen mukaan voivat naiset päästä yleensä kaikkien oppilaitosten opettajan virkoi- hin ilman poikkeusta. Naisten palkat olivat kuitenkin pitkään huonommat kuin miesten palkat.⁷¹

⁶⁹ Kiuasmaa 1982, 156; Rantala 2011b, 304.

⁷⁰ Katainen 2011, 305–306; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893; Rajainen 1940, 198.

⁷¹ Katainen 2011, 305–306; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 23–26; Rajainen 1940, 198.

Vuoden 1872 koulujärjestyksen yhteydessä julkaistiin myös palkkaussääntö, jonka mukaan lyseoiden lehtorien vuosipalkat olivat 3 200 – 4 000 markkaa (14 012 – 17 515 euroa) sekä vuokratrahaa 800 markkaa (3 503 euroa) ja muiden kollegojen palkat olivat vastaavasti 2 200 – 3 000 markkaa (9 633 – 13 136 euroa) vuodessa ja lisäksi vuokratrahaa 600 markkaa (2 627 euroa). Tyttökoulujen opettajattarien vuosipalkat olivat 1 600 – 2 400 markkaa (7 006 – 10 509 euroa) vuokratrahoineen.⁷²

Miesopettajien saaman vuosiansion tason suuruus verrattuna naisopettajien vuosiansioon on esitetty taulukossa 4. Siinä nähdään vuonna 1885 valtion tyttökoulujen vakinaisten naisopettajien saamat vuosipalkat ja miesopettajien (kolleegojen) keskimääräiset vuosipalkat uran alussa sekä 20 vuoden palvelun jälkeen. Seitsemänluokkaisessa tyttökoulussa miesopettajien vuotuinen keskipalkka on 41 % suurempi kuin vakinaisten naisopettajien saama vuosipalkka ja palkkojen ero on lisääntynyt 20 työvuoden jälkeen 44 %:iin. Viisiluokkaisessa tyttökoulussa miesopettajan vuotuinen keskipalkka on 45 % suurempi kuin naisopettajan palkka ja siinäkin ero on lisääntynyt 20 työvuoden jälkeen 47 %:iin. Markkamääräisesti arvioiden naisten palkkatason huonontuminen 20 vuodessa ei ole suuri, mutta selittyy osittain sillä, että naisten palkkojen lähtötaso on huomattavasti alhaisempi kuin miesten lähtötaso kummassakin tyttökoulumuodossa. Muun muassa naisten saamaa palkkaa arvosteli Naemi Ingman, joka oli käynyt Helsingin jatko-opiston ja oli saanut nimityksen vuonna 1891 Vaasan tyttökoulun johtajaksi: ”mutta se on niin hävitöntä että laiskoilla miehillä on samasta työstä puolta suurempi palkka”. Oppikoulunopettajan palkka oli vielä 1900-luvun alussa myös huomattavasti parempi kuin kansakoulunopettajan palkka. Veroäyreinä mitattuna he ansaitsivat kolme kertaa enemmän kuin kansakoulunopettajat. Entinen vuokratraha oli saanut vuoden 1913 asetuksessa nimityksen ”kalliimpien elantokustannustenpalkkio” ja se maksettiin vain Helsingissä ja Viipurissa. Palkkion määrä vaihteli 300 markasta (1 156 euroa) aina 1 000 markkaan (3 852 euroa)vuodessa. Yksityisissä kouluissa vastasivat opettajien palkkaamisesta koulujen johtokunnat, jotka päättivät myös erottamisesta. Palkan suuruus yksityisissä tyttökouluissa vaihteli 1 000 ja 2 000 markan välillä vuodessa.⁷³

Vuonna 1865 määriteltiin oppikoulunopettajien eläkkeet. 30 vuotta virassa palvelleen opettajan vuotuinen eläke oli hänen täysimääräinen palkkansa. 25 vuotta palvelleen opettajan eläke oli kolmeneljäsosa palkasta ja 20 vuotta palvelleen opettajan eläke oli puolet ja 15 vuotta palvelleen eläke oli neljännes hänen palkastaan. Koulujärjestyksen yhteydessä vuonna 1872 annettiin uusi eläkesääntö, jossa oppikoulunopettaja sai täyden eläkkeen vasta 35 vuoden palveluksesta. Vuoden 1885 eläke-

⁷² Kiuasmaa 1982, 167–169; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 24–25; Rahanarvonkerroin 1860–2013. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html

⁷³ Katainen 2011, 306; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 17–18, 25; Rahanarvonkerroin 1860–2013.

ehtojen mukaan täysi eläke vakinaisella naisopettajalla valtion tyttökoulussa oli 2 400 markkaa (12 154 euroa) vuodessa.⁷⁴

Taulukko 4. Tyttökoulunopettajien vuosipalkat vuonna 1885

Koulu	Miehet keskipalkka	naiset	Suhde
Seitsemänluokkainen	3 700 markkaa (18 737 euroa)	2 200 markkaa (11 141 euroa)	naisopettajan palkka on 41 % pienempi
20 vuoden palvelun jälkeen	6 100 markkaa (30 891 euroa)	3 400 markkaa (17 218 euroa)	naisopettajan palkka on 44 % pienempi
Viisiluokkainen	3 300 markkaa (16 712 euroa)	1 800 markkaa (9 115 euroa)	naisopettajan palkka on 45 % pienempi
20 vuoden palvelun jälkeen	5 700 markkaa (28 865 euroa)	3 000 markkaa (15 192 euroa)	naisopettajan palkka on 47 % pienempi

Lähde: Mukailtu Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 17–18; Rahanarvonkerroin 1860–2013.
<http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>

Vielä 1900-luvun taitteessa oppikoulunopettajat olivat lähes kaikki kotitaustaltaan säätyläisperheistä. Työväestön vähäinen osuus selittyi koulutuksen korkeilla kustannuksilla. Vielä 1800-luvulla tarjosi oppikoulu suomen- ja ruotsinkieliselle väestölle erilaiset koulutusmahdollisuudet. Alkuun oppikoulun opettajisto oli miehinen, mutta naisistui 1900-luvun alussa. Mikäli nainen opettajan tointaan hoi- taessa avioitui, oli hänen yleisen käsityksen mukaan jätettävä virkansa tai toimensa. Kuitenkaan kou- lujärjestyksessä tai sen nojalla annetuissa muissakaan säädöksissä ei ollut opettajan siviilisäädystä mitään mainintaa, mutta naisopettajan naimattomuus oli tapa, jota noudatettiin.⁷⁵

2.3 Naisten virat ja toimet postissa

Postilaitoksessa otettiin naisia hoitamaan toimistoja vuodesta 1864 lähtien. Vaatimuksena oli, että toimistojen tuli olla edullisempia yksikköjä kuin konttorit, jolloin postin virkakuntaa ei tarvitse lisätä. Toimistojen hoitajista ei tehty viranhaltijoita, vaan he olivat palvelussuhteessa valtioon. Ensimmäiset naiset olivat kotoisin siltä paikkakunnalta, jossa toimisto sijaitsi. Postin palvelukseen ei päässyt kuka tahansa. Suurin osa toimistonhoitajista oli paikkakunnan pappien tai paikallishallinnon virkamiesten

⁷⁴ Kiuasmaa 1982, 171–172; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 25; Rahanarvonkerroin 1860–2013.

⁷⁵ Kiuasmaa 1982, 167; Rantala 2011b, 308–309.

tyttäriä. Usein muualta toimistonhoitajiksi muuttaneilla naisilla oli sukulaisia paikkakunnalla. Vuonna 1893 oli postilaitoksella 196 naisella vakinainen virka tai toimi.⁷⁶ Postitoimistoja järjestettiin alueiden asukkaiden toivomuksesta. Kustannukset jaettiin siten, että valtio maksoi hoitajan palkkion ja kuntalaiset huoneiston, valaistuksen ja polttopuut. Virkoihin ja toimiin ei asetettu aluksi pätevyysvaatimuksia. Hakijoilta vaadittiin vain määrittelemätöntä sopivuutta ja taitoa. Toimistonhoitajille maksettava palkkio oli alempi kuin varsinaisten viranhaltijoiden palkka. Naisammattien alhainen arvostus näkyi heidän palkkauksessaan.⁷⁷ Postissa hoitajien matalan palkkatason lähtökohtana oli oletamus, että toimistonhoitajan elannosta osa tuli muulta kuin postilaitokselta. Usein postinhoitajina toimineet paikkakunnan naiset saivatkin osan elannostaan perheensä puolesta tai asuivat sukupiiriin kuuluvan perhetalouden yhteydessä. Kun naispostitoimistonhoitaja meni naimisiin, siirtyi toimiston hoito hänen miehensä nimiin.⁷⁸

Postin toimistonhoitajien palkkioita ei sidottu suoraan sukupuoleen erityisillä päätöksillä, kuitenkin valtaosa toimistoista oli naisten hoitamia 1880-luvun lopulle saakka. Toimiston hoito oli miehille aina sivutoiminen ja suurimmat ammattikunnat 1880-luvulta lähtien olivat kansakouluopettajat ja lukkarit. 1890-luvulla lisääntyi paikkakuntalaismiesten sivutoimisena hoitamien toimistojen määrä huomattavasti. Ensimmäisille toimistoa hoitaville postivirkamiehille maksettiin suurempaa palkkiota, jolloin naiset alkoivat hakeutua parhaiten palkattuihin toimistoihin. Palkkio oli sidottu kunkin toimipaikan sijaintiin ja postiliikenteen suuruuteen. Naistoimistonhoitajat, jotka olivat muualta kotoisin, saivat pääasiallisen elantonsa postin hoidosta. Postilaitoksessa toimistot olivat alusta alkaen taloudellinen kysymys ja niiden kustannuksia pyrittiin tietoisesti vähentämään. Ne oli ajateltu alkuaan paikkakuntalaisten hoitamiksi ja oli yllätys, että niistä muodostui toimistonhoitajanaisten ammattikunta.⁷⁹

Virkajärjestelmässä toimistonhoitajien valinnassa pyrittiin valtion kannalta mahdollisimman taloudelliseen ratkaisuun. Kun viranhaltija oli nimitetty määrättyyn virkaan tai toimeen, ei häntä voitu siirtää toiselle paikkakunnalle lomien tai sairasloman sijaiseksi. Tästä oli poikkeuksena palkkioviroissa olevat, joita toimistonhoitajat olivat. Heidät voitiin lähettää sinne, missä heitä tarvittiin. Vuonna 1896 säädettiin, että pääpostitirehtöörillä oli oikeus siirtää virkailija toimipaikasta toiseen, mikäli siihen oli aihetta. Käytännössä näitä siirtoja oli voitu tehdä jo vuodesta 1880 alkaen, jolloin alimmat virat oli muutettu palkkioviroiksi.⁸⁰

⁷⁶ Nainen ja naisen työ Suomessa. 1893, 39. Pohls 1994, 70, 74, 105, 136.

⁷⁷ Pohls 1994, 68, 104.

⁷⁸ Ollila 1998, 44; Pohls 1994, 83–84, 103–105, 111; Wilkama 1938, 106–107.

⁷⁹ Pohls 1994, 82–87.

⁸⁰ Pohls 1994, 70–71, 75–76, 112–113, 196.

Postilaitoksen virat oli jaettu kolmeen ryhmään. Ryhmittely kuvasi virkakunnan rakenteen ja se osoitti myös sukupuolten aseman. Ryhmittely perustui virkojen arvoluokitukseen. Korkeimman ryhmän keskeinen kriteeri oli päällikön asema. Keskiryhmän viroissa keskeisin ero korkeimpiin virkoihin oli alaisasema ja konttorinhoitajilla konttorin koon mukainen sijoittuminen arvoluokituksessa. He olivat sääntömääräisessä virkasuhteessa, heille maksettiin palkkaa ja heillä oli oikeus eläkkeeseen. Koko autonomian ajan pätevyysvaatimuksena oli yliopistossa suoritettu kameraalitutkinto (vuodesta 1898 hallintotutkinto). Pätevyysvaatimuksia lievennettiin vuonna 1898, jolloin 10 vuoden kokemus ekspeditöörinä korvasi alemman hallintotutkinnon. Alimmat (palkkio) virat, nykyisin toimistovirkailijat, tekivät suorittavia tehtäviä eikä heillä ollut itsenäistä toimivaltaa. Näissä viroissa ei ollut vakinaista virkasuhdetta eikä sen mukaisia etuja.⁸¹

1880-luvulla tuli postilaitoksessa naisten virkakelpoisuus ajankohtaiseksi. Pätevyysvaatimukset rajoittivat naiset useimpien keskiryhmän virkojen ulkopuolelle. Kuitenkin miesten kohdalla poikettiin niistä säännöllisesti. Naisten virkaoikeus rajattiin koskemaan alimpia virkoja, joihin ei liittynyt päättäjävaltaa. Asetuksilla naisia ohjattiin määrättyihin virkoihin ja alimpien virkojen valinnoissa suosittiin naisia. Naisen nimittäminen postikonttorin hoitajaksi ei ollut mahdotonta, mutta korkeimpiin virkoihin heillä ei ollut mahdollisuutta hakeutua. Postikonttorin hoitajan virkaa 1870-luvulla haki kaksi naista ja 1880-luvulla heitä oli jo seitsemän. 1860-luvun jälkeen työelämässä olleiden naisten palkat olivat pieniä ja palkanlisää oli haettava monista eri tehtävistä. Maaseudulla 1860-luvulla postitoimiston hoitajan palkkio kattoi sekä korvauksen työstä että toimiston kulut. Palkkio oli esimerkiksi Mustialan ensimmäisellä toimistonhoitajalla 600 markkaa (2 964 euroa) vuodessa. Taulukossa 5 on esimerkki siitä, miten alhaisia postitoimistonhoitajien palkat olivat 1800-luvun puolivälin jälkeen. Postimestarin palkka oli 1860-luvulla 2200 markkaa (10 870 euroa) vuodessa ja alimmin palkattu vakinainen postivirkailija sai 930 markkaa (4 595 euroa) vuodessa. Vuonna 1899 konttorinhoitajan vuosipalkka oli keskimäärin 4000 markkaa (18 334 euroa) ja vähiten ansaitsevan postivirkamiehen vuosipalkka oli 1400 markkaa (6417 euroa).⁸²

⁸¹ Pohls 2001, 151–153.

⁸² Pohls 2001, 70–71, 84, 172–174; Rahanarvonkerroin 1860–2013. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html

Taulukko 5. Postitoimistonhoitajien keskimääräiset vuosipalkkiot (mk) vuosina 1864, 1889 ja 1899.

Vuosi	Palkkio
1864	755 markkaa (3 266 euroa)
1889	539 markkaa (2883 euroa)
1899	542 markkaa (2484 euroa)

Vuonna 1864 on ilmoitettu toimistojen kokonaiskustannukset. Vuonna 1889 on erotettu toisistaan 1. ja 2. luokan toimistot. (Niistä on laskettu keskiarvo.) Vuodesta 1888 lähtien perustetut 2. luokan toimistot alentavat toimistonhoitajien keskimääräistä palkkiota.

Lähde: Mukailtu Pohls 1994,85. Rahanarvonkerroin 1860–

2013. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html

Koulutus huomioitiin jo ennen vuotta 1888, vaikka siitä ei ollut määräyksiä. Vuonna 1888 määrättiin, että 1. ja 2. luokan toimistonhoitajan, mikäli hän oli nainen, kelpoisuusehtona oli valtion tai vastaavan tyttökoulun kolmannen luokan kurssi. Miehellä oli vaatimuksena lyseon viidennen luokan kurssi tai todistus reaalikoulun tai neliluokkaisen alkeiskoulun suorittamisesta. Mikäli hakija ei ollut suorittanut vaadittavaa oppimäärää, oli hänen hankittava senaatin erikoislupa. Naisten kohdalla pidettiin pätevyysvaatimuksista tiukasti kiinni. Vuonna 1899 lisättiin pätevyuden antavien oppilaitosten joukkoon kaikki Suomen kauppakoulut ja – opistot. Toimistonhoitajaksi valittavalta vaadittiin vuodesta 1888 alkaen yhden vuoden virallinen harjoittelu ja vuonna 1898 vaatimuksiin lisättiin hyväksytyt tiedot postihallituksen järjestämässä asetusten, kiertokirjeiden ja tilien tutkinnossa. Suurin osa ensimmäiseen toimistonhoitajan toimeen valituista oli harjoitellut yli vuoden ja useimmat huomattavasti enemmän. 1890-luvulla konttoreiden kirjureiden virkoja tavoittelivat sekä miehet että naiset. Vuonna 1899 kirjureiksi nimitetyistä oli 12 naista ja saman verran oli miehiä. Palkkaus määräytyi yleensä toimituksen suuruuden mukaan. Postikonttorin kirjurin virka oli ekspeditöörin ja ekspeditöörinapulaisen viran välissä. Se oli sääntömääräinen virka, joka kuului eläkejärjestelmän piiriin. 1890-luvun lopulla muuttui ekspeditöörinapulaisen virka kirjurin viraksi, josta maksettiin palkkaa 2 100 markkaa (9 625 euroa) vuodessa, Helsingissä he saivat 2 200 markkaa (10 084 euroa) vuodessa. Konttorien luokitus

ei enää vaikuttanut kirjurin palkkauksen suuruuteen. Alimmat virkamiehet toimivat yleensä viroissaan keskimäärin viisi vuotta, jonka jälkeen heidät nimitettiin muun muassa konttorin hoitajiksi tai he siirtyivät jollekin muulle alalle.⁸³

Toimistonhoitajat eivät saaneet eläkettä ja toimi täytettiin yleensä epämääräiseksi ajaksi. Toimistonhoitajat tulivat muodollisen kirjallisen määrittelyn piiriin vasta vuonna 1888. Naisten hoitamia toimistoja oli vuonna 1864 yhteensä 2, vuonna 1889 toimistoja oli 98 ja vuonna 1899 toimistoja oli jo 164. Maaseudun postitoimistoissa työskenteli 1800-luvun kuluessa naisia kaikkiaan 311 ja suurin osa heistä oli naimattomia. Loput olivat leskiä, sillä naimisissa oleva nainen ei voinut hoitaa virallisesti julkista tehtävää.⁸⁴ Naimisissa oleva nainen vapautui holhouksesta ja sai itse vastata itsestään vasta vuonna 1930. Vuonna 1916 annettiin postissa erityislupa, jonka mukaan naimisissa olevat naiset saivat jatkaa virassaan. Kuitenkin se vaati senaatilta anottavan erityisluvan sekä aviomiehen hyväksymisen. Miehen oli sitouduttava vastaamaan taloudellisesti vaimonsa viranhoidosta mahdollisesti aiheutuvat tappiot.⁸⁵

Alempiin virkoihin alettiin 1890-luvulla nimittää tietoisesti naisia, mutta miesharjoittelijoista oli puutetta. Laitoksen johto oli huolestunut siitä, etteivät pätevät miehet hakeutuneet postilaitoksen palvelukseen. Naisia pidettiin yleisesti työvoimana, joka hoiti suorittavia virkatehtäviä ja jota käytettiin alimmilla virkaportailla. Virkahierarkian korkeimmalle ja keskitasolle oli saatava riittävä joukko päteviä miehiä. Jotta postiura olisi houkuttelevampi miehille, ehdotti vuoden 1898 postivirkamieskokous ratkaisuksi palkankorotuksia ja virkamiesten määrän lisäämistä. Naiset kuitenkin kohottivat ammattikunnan statusta, koska he yleensä olivat lähtöisin sosiaaliselta taustaltaan miehiä ylemmistä ryhmistä ja kuuluivat niin kutsuttuun vanhaan postiviran edellyttämään säätyläissidonnaisuuteen.⁸⁶

Naiset tekivät 1800-luvulla aktiivisesti aloitteita eläkeoikeuden ulottamisesta koskemaan myös postilaitoksen palkkiovirkailijoita, sillä ainoastaan vakinaisella vuosipalkalla palvelevat viranhaltijat olivat oikeutettuja eläkkeeseen. Vuonna 1886 runsaslukuinen joukko postitoimistonhoitajia ja muita palkkiovirkailijoita teki aloitteen eläkeyhdistyksen perustamisesta valtion tuella niille laitoksessa toimiville virkailijoille ja toimihenkilöille, jotka eivät kuuluneet eläkejärjestelmän piiriin. Postitirehtööri

⁸³ Pohls 1994, 70–72, 74, 102, 133, 164, 172–177, 183.

⁸⁴ Pohls 1994, 72–73.

⁸⁵ Pohls 1994, 133.

⁸⁶ Pohls 1994, 217–218.

lähetti anomuksen edelleen senaatille. Kuitenkin palkkiovirkailijoiden täytyi odottaa vuoteen 1912, jolloin he vasta saivat eläkkeen.⁸⁷

Postilaitoksessa harjoittelijoiden määrä lisääntyi. Harjoittelijoista tehtiin osa postin virkakuntaa ja heidän pätevyystään annettiin määräykset ja harjoittelu määrättiin edellytyksenä päästä virkaan postilaitoksessa. Harjoittelijoiden avulla hoidettiin sopivasti tulevien postivirkailijoiden koulutus, sillä se ei tuottanut laitokselle kustannuksia vaan päinvastoin oli tuottavaa. Postin harjoittelijoiden keskimääräinen harjoittelu-aika oli vuonna 1899 naisilla 7,5 vuotta. Suuri osa harjoittelijanaisista sai ensimmäisen vakinaisen työtehtävänsä postikonttorista yleensä ekspeditöörinapulaisena. Postilaitoksessa alimpien virkojen ryhmään kuului postikonttoreissa konttorikirjurin (vuodesta 1888 ekspeditöörinapulainen) virka. 1890-luvulla postissa aloittaneista ja ekspeditöörinapulaisena (tämä palkkiovirka koettiin läpikulkuvirkana) uransa lopettaneista noin puolet haki korkeampaa virkaa. Harjoittelijoille ei useinkaan maksettu palkkiota, mutta he saivat kuitenkin asunnon ja elannon konttorinhoitajan taloudessa. Harjoittelijan palkkio oli suurimmissa postikonttoreissa yleisimmin 50 markkaa kuukaudessa. Tuolloin matalimmin palkattu vakinainen virkailija, ekspeditöörinapulainen, sai palkkaa 1 200 markkaa vuodessa. Osa harjoittelijoista sai palkkiota hoitamistaan sijaisuuksista ja osa kuului niihin, joita postimestarit palkkasivat kulurahoilla konttoreihinsa. Kuluraha määräytyi konttorin suuruuden mukaan ja vaihteli noin 500 markasta 2000 markkaan vuodessa.⁸⁸

Rautatieverkon rakentamisen edistyminen vaikutti myös postitoimipaikkaverkoston kehittymiseen ja laajenemiseen. Rautateiden ja postin välinen yhteistyö tiivistyi. 1870-luvulla rautatieläisiä toimi postitoimistoissa 245. Toimipaikan vaihto johtui aina uudesta nimityksestä varsinaisessa ammatissa. Rautatieläiset olivat postilaitoksen palveluksessa keskimäärin 8 vuotta. Vuonna 1876 velvoitettiin asemapäälliköt erityistä palkkiota vastaan hoitamaan postitehtäviä. Mikäli valtio halusi perustaa postitoimiston rautatieasemalle, oli huoneisto annettava korvauksetta toimiston käyttöön. Vuonna 1884 oli rautatieläistoimistojen osuus kaikista toimistoista lähes neljännes ja vuonna 1889 se kasvoi 35 %:iin. Tämä järjestely oli kuntalaisille halvempi ratkaisu taloudellisesti ja menetelmää jatkettiin pitkälle 1990-luvulle. Rautatieläistoimistoja ei ollut vielä yhtään vuonna 1864, vuonna 1889 niitä oli jo 72 ja vuonna 1899 toimistoja oli 148.⁸⁹

⁸⁷ Pohls 1994, 218–219.

⁸⁸ Pohls 1994, 126–127, 130, 139–140, 166, 193; Rahanarvonkerroin 1860–2013.

http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html

⁸⁹ Pohls 1994, 72–74, 79–81.

2.4 Naiset lennätintoimistossa

Lennätintoimipaikkojen hoitajan virkoihin nimitettiin 1800-luvun puolivälissä hyvin paljon upseereita. Lisäksi aliupseereista ja sotilaista koulutettiin signalisteja ja lennätinreviisoreja. Näille henkilöille opetettiin sähkötystaitoa Pietarissa sijainneessa lennätinkoulussa ja he olivat kotoisin pääosin Pietarista tai lähiympäristöstä. Koulutettavat osasivat puhua vain omaa äidinkieltään, venäjää, jonka kielen kirjallinen taito oli heillä olematonta ja lisäksi he olivat iältään yli 30-vuotiaita ja joukossa oli jopa 50-vuotiaita. Heistä ei koskaan kehittynyt kunnollisia ja nopeita sähköttäjiä. Näiden puutteellisuuden korjaamiseksi koulutus päätettiin siirtää piirihallitukseen ja toimipaikoille. Harjoittelijoiksi pääsyn vaatimuksena oli keskikoulun oppimäärä sekä, että he olivat nuoria henkilöitä.⁹⁰

Suomen lennätinosaston päällikkönä toimi majuri Nyberg, jolla oli vaikeuksia saada alalle kielitaitoisia ja muutoin sopivia henkilöitä. Hänen mielestään naiset voisivat suoriutua sähköttäjän tehtävistä paremmin kuin ne miehet, jotka tulivat alalle vain, koska eivät ole saaneet muualta edullisempaa virkaa tai vain odotellakseen sopivampaa virkaa. Jo vuonna 1863 esitti majuri Nyberg naisten palkkaamista virastoonsa. Hän perusteli kantaansa sillä, että oli vaikeaa saada kielitaitoisia miespuolisia virkamiehiä, kun taas leskien ja neitojen joukossa oli paljon hyvän kasvatuksen saaneita ja kielitaitoisia. Edelleen Nyberg uskoi, että naiset arvostaisivat virkaansa ja olisivat velvollisuudentuntoisia. Hänen mukaansa myös vaatimaton elämäntapa oli ominaista jokaiselle kunnialliselle naiselle. Se oli myös takeena paremmasta järjestyksestä ja siveellisyydestä niillä asemilla, joilla naiset toimisivat sähköttäjän tehtävissä. Ylihallitus pyysikin sääntöehdotusta naisten ottamisesta sähköttäjän toimiin Suomessa ja heidän ammattikoulutuksestaan.⁹¹

Majuri Nyberg teki vuonna 1863 esityksen lennätinhallitukselle naisten palkkaamisesta lennätinlaitokseen mainiten muun muassa: ”*Leskien ja neitojen joukossa on paljon sellaisia, joitten on vaikea ansaita jokapäiväinen leipänsä, vaikka ovatkin saaneet hyvän kasvatuksen ja perusteellisesti opiskelleet vieraita kieliä. Olen täysin vakuuttunut siitä, että nainen äyllisiltä ominaisuuksiltaan ei ole miehestä jäljessä ja kun hän on siveellisiltä ominaisuuksiltaan paljon korkeammalla kuin mies, luulisin naisista kehittyvän hyviä sähköttäjiä.*” Sääntöehdotuksessa mainittiin lisäksi, että sähköttäjiksi voitiin ottaa leskiä ja naimattomia 18 vuotta täyttäneitä naisia. Naimisissa olevia naisia voitiin ottaa, mikäli he olivat lennätinvirkamiesten vaimoja. Ylintä ikärajaa ei kuitenkaan mainittu. Asia esiteltiin keisari Aleksanteri II:lle, joka hyväksyi ehdotuksen kokeilutarkoituksessa kolmeksi vuodeksi ehdoilla, että

⁹⁰ Risberg 1959, 135.

⁹¹ Risberg 1959, 136–140.

naiset tekevät virkavalan saman kaavan mukaan kuin miehet ja että naissähköttäjälle määrättävä vuosipalkka ei ylitä vuodessa 300 hopearuplaa (5076 euroa). Pietarissa vahvistetussa toimenottosäännössä määrättiin, että pyrkijän oli osattava hyvin venäjän, saksan, ranskan ja ruotsin tai englannin kieltä sekä myös aritmetiikkaa ja maantietoa. Suomen kielen käyttö oli sallittu Suomen sisäisessä lennätinliikenteessä. Naissähköttäjän tuli sitoutua noudattamaan kaikkia hallituksen asetuksia ja päällystön määräyksiä sekä hän on velvollinen noudattamaan kaikkia niitä yleisiä sääntöjä, jotka oli määrätty sähköttäjälle. Naisten työt alkoivat harjoittelijoina lennätinvirastossa vuonna 1865. Harjoittelijoille lennätinlaitoksessa asetettiin pääsyvaatimuksena keskikoulu. Ensimmäinen harjoittelija oli postitarkastajan tytär Johanna Karolina Elisabeth de Geer Hämeenlinnasta. Päivystäessään asemalla naissähköttäjä piti puvussaan vasempaan olkapäähän kiinnitettyä lennätinmerkkiä (nuoli). Palveluksessa ei naissähköttäjällä ollut mitään etuoikeuksia. Häntä ei myöskään voinut määrätä vanhemmaksi tai ylisähköttäjäksi eikä nimittää asemanhoitajaksi. Alkupalkka naissähköttäjällä oli muutaman kuukauden harjoitusajan jälkeen 200 ruplaa (3384 euroa) vuodessa ja korotettiin heti, kun hän oli saavuttanut täyden ammattitaidon 300 ruplaan (5076 euroa) vuodessa.⁹² Vuoden 1872 helmikuussa julkaistiin lennätinasemien uusi palkkaussääntö, jonka mukaan lennätinasemat ryhmiteltiin kuuteen luokkaan sen mukaan, mikä palkka aseman esimiehellä oli. Ylisähköttäjät, vanhemmat ja nuoremmat sähköttäjät nimitettiin I, II tai III luokan sähköttäjiksi, jotka saivat palkkaa 780, 540 ja 420 ruplaa (13 662, 9 458 ja 7 356 euroa) vuodessa. IV luokan sähköttäjien palkka ylemmässä ja alemmassa palkkaluokassa oli 240 ja 180 ruplaa (4 204 ja 3 153 euroa) vuodessa. Nämä palkat maksettiin Suomessa kurssin mukaan, jossa 1 rupla oli 4 markkaa. Vuonna 1893 oli lennätinviraston sähköttäjinä jo 47 naista ja vaadittavat tutkinnot suoritettuaan he saivat saman palkan kuin miehet.⁹³ Venäjällä vuonna 1884 posti- ja lennätinlaitosten yhdistämisen yhteydessä alettiin parantaa myös virkamiesten palkkoja. Suomen lennätinpiirissä tämä uudistus toteutui vasta vuonna 1891. Lennätinpaikat ryhmiteltiin liikenteen suuruuden mukaan kuuteen luokkaan. Luokassa 3 olivat Helsinki ja Uusikaupunki ja luokassa 4 olivat muun muassa Turku, Vaasa ja Viipuri. Sähköttäjän virat järjestettiin uudelleen. Esimerkiksi III luokan sähköttäjänviran nimitys muuttui V luokan posti- ja lennätinvirkamieheksi, joka sai palkkaa vuodessa 450 ruplaa (8 158 euroa) ja IV luokan sähköttäjän viran nimitys muuttui VI luokan posti- ja lennätinvirkamieheksi, jolle maksettiin ylemmässä palkkaluokassa 360 ruplaa (6 526 euroa) ja alemmassa palkkaluokassa 300 ruplaa (5 438 euroa) vuodessa. Venäjällä pyrittiin siihen,

⁹² Vuonna 1860 Venäjän hopearuplan arvo oli 4 markkaa. Kuusterä 2001; Rahanarvonkerroin 1860–2013. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html; Risberg 1959, 138–140, 161; Talvio 1993, 29.

⁹³ Kuusterä 2001; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 39; Rahanarvonkerroin 1860–2013; Risberg 1959, 232–233; Talvio 1993, 29.

että virkamiehellä oli vuokravapaa valtion asunto. Kun virkakunta nopeasti lisääntyi, vaikeutui asuntojen hankkiminen. Epäkohtaa korjattiin vuonna 1901 määräyksellä niiden kohdalla, joille ei voitu tarjota valtion asuntoa antamalla heille vuokrarahoja 30, 25 tai 20 % palkasta siten, että ylemmät virkamiehet saivat korkeamman prosenttimäärän kuin alemmat.⁹⁴

Vakinaisilla virkamiehillä ja palvelusmiehillä oli Suomen lennätinlaitoksessa oikeus saada eläkettä ja kertakaikkisia apurahoja keisarikunnassa voimassa olevien säännösten mukaan. Kukin virka kuului määrättyyn eläkeluokkaan, joita oli kaikkiaan yhdeksän. 25 vuoden moitteettoman palvelun jälkeen virkamies sai eläkettä puolet asianomaisessa luokassa mainitusta täydestä eläkkeestä ja 35 vuoden palvelun jälkeen hän sai täyden eläkkeen. Vuonna 1883 saivat myös naissähköttäjät yleisten säännösten mukaisen oikeuden eläkkeeseen. Lisäksi, mikäli heillä oli naimisiin mennessään omaan palveluunsa perustuva eläke, saivat he pitää sen. Kertakaikkisia apurahoja voitiin maksaa virkamiehelle, joka sairauden takia joutui eroamaan, ennen kuin hän oli saavuttanut oikeuden eläkkeeseen.⁹⁵

2.5 Naiset hyväksytään valtionrautateille

Lennätinlaitoksen kokeilu naissähköttäjien palkkaamisesta oli esimerkkinä ja alkuna sille, että naisia palkattiin sähköttäjiksi myös Suomen Valtionrautateille. Seuraavassa havainnollistetaan rautateille ensimmäisten joukossa rekrytoituneiden naisten uran alkua muutamien henkilöesimerkein.

Olga Fredrika Albrecht (s. 1849) palkattiin sähköttäjäksi Riihimäki – Pietari -radalle. Hän kävi koulua Helsingissä, joka oli ruotsinkielinen Fruntimmersskolan i Helsingfors. Hän lopetti koulunsa 29.3.1867 opiskellen sen jälkeen yksityisesti eri oppiaineita vuoteen 1869 asti. Olga Albrecht aloitti sähköttäjänä Pargalan asemalla 1.8.1869 19-vuotiaana siirtyen jo samana vuonna 15.10. Pietarin Suomen asemalle niin ikään sähköttäjäksi. Hänelle maksettiin palkkaa 1000 markkaa (4752 euroa) vuodessa. Lipunmyyjäksi Helsingin asemalle hänet nimitettiin 1.3.1871. Ansioluettelon mukaan hän avusti valtionrautateiden tilastokonttorissa vuosina 1872–1876 ja työskenteli lisäksi määräaikaisena sähköttäjänä Helsingin asemalla vuosina 1871–1877. Hän erosi omasta pyynnöstään rautateiden palveluksesta vuonna 1892. (Kuva 1)⁹⁶

⁹⁴ Kuusterä 2001; Rahanarvonkerroin 1860–2013; Risberg 1959, 232–233, 297–298; Talvio 1993, 29.

⁹⁵ Risberg 1959, 232–233.

⁹⁶ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2735592> DA; Halkonen 1962; Rahanarvonkerroin 1860–2013 http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen I arkisto. Henkilöluettelot virkakunnasta 1876 -1877, 1889-. Bd:3. KA

Hänen sisarensa Aleksandra Katharina Kristjana Fredrika Albrecht (s. 1841) nimitettiin 28-vuotiaana ylimääräiseksi sähköttäjäksi vuonna 1870 Udelnajan asemalle, jossa hän työskenteli 5 kuukautta. Vuonna 1871 hän pääsi ylimääräiseksi sähköttäjäksi Pietarin Suomen asemalle toimien siellä 5,5 kuukautta. Terijoen asemalle hänet nimitettiin vakinaiseksi sähköttäjäksi 13.3.1872. Seuraavaksi hän sai siirron Turkuun vuonna 1883. Hän kuului samoin kuin sisarensa Olga sisarussarjaan, josta kaikki, kaksi sisarta ja kolme veljeä, työskentelivät rautateillä. Suku oli tullut edellisen sukupolven aikana Saksasta Pietariin.⁹⁷

Hilma Blomberg (myöh. Lönnqvist, s.1851) aloitti sähköttäjänä Pargalan asemalla 1.8.1869 ja palkattiin Pietarin Suomen asemalle sähköttäjäksi 1.11.1869 alkaen. Hän oli 18-vuotias tullessaan sähköttäjäksi. Hän siirtyi Helsingin asemalle samaan työhön 22.9.1874. Oltuaan pois rautateiltä noin puoli vuotta Hilma Blomberg (myöh. Lönnqvist) palasi takaisin sähköttäjän virkaan 19.2.1876 ensin Simolan asemalle ja sitten samana vuonna 5.9. alkaen jälleen Helsingin asemalle. Siellä hänet nimitettiin lipunmyyjäksi 12.11.1881. (Kuva 1)⁹⁸

Natalia Classon (s. 1828) nimitettiin lipunmyyjäksi Pietarin Suomen asemalle 7.4.1870 alkaen 42-vuotiaana. Hän sai nimityksen samaan toimeen Viipurin asemalle 1.3.1872. Henkilökuntamatrikkelin mukaan hän oli naimaton. Hänen alkupalkkansa oli 1600 markkaa (8002 euroa) vuodessa. (Kuva 1)⁹⁹ Myös Mari Forstén (myöh. Charpentier, s. 1845) tuli samana vuonna lipunmyyjäksi Pietarin Suomen asemalle. Töihin tullessaan hän oli 25-vuotias. (Kuva 1)¹⁰⁰

Hilma Blomberg (myöh. Lönnqvist) on ollut naimisissa jonkin aikaa rautateillä ollessaan. Hänen arkistotiedoissaan ei ole mainittu, milloin nimen muutos on tapahtunut. Mari Forsténin tiedoissakaan ei ole mitään mainintaa siitä milloin hänen nimensä vaihtui Charpentieriksi.

Eugenie Lindqvist syntyi Pietarissa vuonna 1854 ja opiskeli siellä venäläisessä kimnaasissa eli lukiossa (St. Petersburgs fruntimmers Gymnasium). Hän pääsi 16-vuotiaana rautateiden palvelukseen harjoittelijaksi. Vuonna 1871 hänet otettiin Pietarin asemalle sähköttäjäksi. Kun vuonna 1872 avattiin Pietarin asemalle valtionsähkölennättimen haaraosasto, määrättiin Eugenie Lindqvist sen johtajaksi.

⁹⁷ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2735578>DA; Halkonen 1962; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen II arkisto. Henkilökuntamatrikkeli 1868 -1889. Bd: 2. KA.

⁹⁸ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2461705>DA; Näyttely 2004; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen II arkisto. Henkilökuntamatrikkeli 1868–1889. Ba: 2. KA.

⁹⁹ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2471825>DA;Rahanarvonkerroin 1860–2013http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen I arkisto. Henkilöluettelot virkakunnasta 1876–1877, 1889. Bd: 3. KA.

¹⁰⁰ Näyttely 2004; Rahanarvonkerroin 1860–2013.

Vuosina 1874 ja 1875 hän pääsi kesäsähköttäjäksi Schuvalovan asemalle ja sen jälkeen hän oli sähköttäjänä Levaschovon asemalla kesällä 1876 sekä vuoden 1877 kesällä myös Pargalan asemalla. Hänestä tuli vakinainen sähköttäjä Pietarin asemalle 1.12.1877. Hän pysyi silti entisessä toimessaan Pietarin sähkölennättimen johtajana vuoteen 1881.¹⁰¹

Vuonna 1872 sähköttäjille maksettava palkka oli 800–1400 markkaa (3503–6130 euroa)vuodessa ja toiselle kirjurille maksettava palkka oli 1 000–1800 markkaa (4 379–7 882 euroa) vuodessa sisältäen vuokratuhan, kun taas asemapäällikön vuotuinen palkka vuonna 1872 oli 800–5000 markkaa (3503–21894 euroa) sisältäen vapaan asunnon. Vuonna 1900 palkkaukseen liittyvän vapaan asunnon ja vuokratuhan määräksi, asemapaikasta riippuen, arvioitiin sähköttäjällä 420–660 markkaa (1880–2954 euroa) vuodessa ja toisen kirjurin palkkauksessa 480–840 markkaa (2 148–3 760 euroa) vuodessa. Palkkausolojen kehityksen myötä vuonna 1903 maksettiin sähköttäjälle palkkaa 1200–800 markkaa (5500–8250 euroa) vuodessa ja toiselle kirjurille maksettava palkka oli 1 800–2 604 markkaa (8 250–11 935 euroa) vuodessa, jotka määrät sisälsivät vuokratuhan. Vastaavasti asemapäällikön vuotuinen palkka oli 2400–4800 markkaa (11 000–22 000 euroa) sisältäen vapaan asunnon.¹⁰²

Taulukko 6: Sähköttäjän ja asemapäällikön keskipalkkojen vertailu

Vuosi	Sähköttäjä	Asemapäällikkö	Palkkasuhde
1872	1 100 markkaa (4 817 euroa)	2 900 markkaa (12 699 euroa)	38 %
1903	1 500 markkaa (6 875 euroa)	3 600 markkaa (16 501 euroa)	42 %

Huom. Taulukossa oleva palkkasuhde kuvaa sähköttäjän keskipalkan suuruutta verrattuna asemapäällikön keskimääräiseen palkkaan.

¹⁰¹ <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2460589>>DA; Korpisaari 1912, 187.

¹⁰² Korpisaari 1912, 139–45; Rahanarvonkerroin 1860–2013.

<http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>

Taulukko 7: Toisen kirjurin ja asemapäällikön keskipalkkojen vertailu

Vuosi	Toinen kirjuri	Asemapäällikkö	Palkkasuhde
1872	1 400 markkaa (6 130 euroa)	2 900 markkaa (12 699 euroa)	48 %
1903	2 202 markkaa (10 092 euroa)	3 600 markkaa (16 501 euroa)	61 %

Huom. Taulukossa oleva palkkasuhde kuvaa toisen kirjurin keskipalkan suuruutta verrattuna asemapäällikön keskimääräiseen palkkaan.

Taulukoissa 6 ja 7 esitetään vuosien 1872 ja 1903 palkkaussäännön mukaan asemapäällikölle ja sähköttäjälle sekä toiselle kirjurille maksettavien vuotuisten keskipalkkojen suhdetta. Taulukoista voidaan todeta, että sähköttäjän sekä toisen kirjurin palkka kuuluvat alempaan palkkaluokkaan kuin asemapäällikön palkka ja että palkoissa oli tapahtunut ryhmien osalta korotusta viiden vuoden aikana. Palkkiopalkkaisten, kuten sähköttäjä ja toinen kirjuri, palkat ovat nousseet niin, että ensin mainitun sähköttäjän palkan korotus on 36 prosenttia ja toisen kirjurin palkan korotus on 57 prosenttia. Tähän korotukseen Korpisaaren (1912) mukaan oli vaikuttanut rautatieläisten ammatillinen liike. Asemapäällikön keskipalkkaan oli samana aikana tullut korotusta vain 24 prosenttia. Silti markkamääränä se oli enemmän kuin sähköttäjän ja toisen kirjurin saamat korotukset. Tämä selittyy sillä, että asemapäällikön lähtöpalkka oli suurempi. Asemapäällikön palkankorotukset hoidettiin usein siirtämällä hänet määrääjain korkeampaan palkkaluokkaan. Sähköttäjälle ja toiselle kirjurille maksettava vuosipalkka sisälsi lisäksi vuokratrahan. Sitä vastoin asemapäällikön palkkaan kuului vapaa asuntoetu, jota ei hinnoiteltu erikseen. Koko rautatiehenkilökunnalla oli ilmainen lääkärihoito ja junamatkoille vapaalippuoikeus, joka laajennettiin koskemaan myöhemmin myös heidän lapsiaan.¹⁰³

Sähköttämisestä oli tullut yötyötä vuona 1876, kun senaatti suostui yöjunien järjestämisen matkustajaliikenteeseen Helsingin ja Pietarin välille. Ensimmäiset yö sähköttäjien työpaikat julistettiin haettaviksi lehtikuulutuksella 26.5.1876. Yösähköttäjän palkaksi ilmoitettiin esimerkiksi Viipurin asemalla 625 markkaa (2 534 euroa) sisältäen 125 markkaa (507 euroa) vuokratrahaa. Palkka Viipurissa oli 19 %

¹⁰³ Korpisaari 1912 139–145; SVT: Rahanarvonkerroin 1860–2013. <http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>

pienempi kuin Pietarin aseman yösähköttäjän palkka, joka oli 770 markkaa (3 122 euroa) sisältäen 170 markkaa (689 euroa) vuokratilaa.¹⁰⁴

Rosa Hornborg (s.1837) tuli rautateiden palvelukseen Viipurin asemalle 22.4.1876 vasta 39-vuotiaana. Hänet palkattiin Viipurin rautatieasemalle ensin harjoittelijaksi ja sen jälkeen ensimmäisten joukossa yösähköttäjäksi. Hän toimi osa-aikaisena sähköttäjänä Viipurissa, Helsingissä ja Lappeenrannassa 1.11.1885 asti. Hän siirtyi Lappeenrannan asemalle vakinaiseksi sähköttäjäksi 5.3.1886 ja työskenteli siellä vielä 70-vuotiaana.¹⁰⁵ Valtionrautateiden naisvirkailejoilla ei ollut usein halua eikä aina varaakaan jäädä kovin aikaisin eläkkeelle. Näin ollen voidaan hyvin ymmärtää, miksi Rosa Hornborg työskenteli sähköttäjänä vielä vanhuuden kynnyksellä.

Ne naissähköttäjät, jotka olivat tulleet työhön rautateille jo ennen eläkelaitoksen perustamista (1882), saivat tyytyä aivan minimaalisiin eläkkeisiin. Yleisesti naisvirkailejojen eläke-edut olivat huonommat kuin miesten eläkkeet, sillä heidät valittiin tavallisesti alemman palkkaluokan virkoihin, joihin miehet eivät olleet kiinnostuneita hakeutumaan. (Liite 1) Lisäksi naiset, jotka olivat olleet yli 30-vuotiaita tullessaan virkaan, eivät voineet kuulua Valtion rautateiden eläkerahastoon.¹⁰⁶ 1860-luvulta alkaen, kun naiset hyväksyttiin valtion virkoihin, heidät kuitenkin nimitettiin enimmäkseen hoitamaan alempia virkoja, jotka olivat osaksi vakinaisia ja osaksi ylimääräisiä. Vuonna 1893 oli valtionrautateiden palveluksessa rautatiekirjureina, piletinmyyjinä ja muina virkailejoina 103 naista ja vuonna 1894 heitä oli jo 107 naista.¹⁰⁷

Kaikki tässä tutkimuksessa mukana olevat naiset oli otettu Suomen Valtionrautateiden palvelukseen ennen vuoden 1882 eläkesäännön tuloa voimaan ja virkaan nimitettäessä heistä suurin osa oli iältään alle 30-vuotiaita. Ainoastaan lipunmyyjä Natalia Classon ja sähköttäjä Rosa Hornborg oli palkattu rautateille yli 30-vuotiaana, jonka vuoksi heillä ei ollut mahdollisuutta kuulua Valtionrautateiden eläkerahastoon.

¹⁰⁴ Helsingfors Dagblad 1876; Näyttely 2004,3; SVT: Rahanarvonkerroin 1860–2013; Wasz 1916, 591.

¹⁰⁵ <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2284427>DA; Halkonen 1962; Korpisaari 1912, 97–98; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen II arkisto. Henkilökuntamatrikkeli 1868–1889. Ba: 2. KA.

¹⁰⁶ Halkonen 1962; Korpisaari 1912, 97.

¹⁰⁷ Kalenteri Suomen Naisten Työstä 1894, 192; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 39.

Naisten asema ei ollut alkuaan valtionrautateilla kovin ruusuinen, sillä etenemismahdollisuuksia virkauralla ei juuri ollut ja naimisiin mennessään heidän tuli erota virastaan. Vasta vuonna 1908 Keisarillinen Suomen Senaatti kumosi rautatiehallituksen päätöksen naisten virasta erottamisesta naimisiin menon jälkeen.¹⁰⁸

Kuva 1: Pietarin Suomen aseman ensimmäisiä naisvirkailijoita vuonna 1870.



Pietarin Suomen aseman naisvirkailijoita. Kuva on otettu ehkä vuonna 1870. Vasemmalla sähköttäjä Hilma Blomberg (myöh. Lönnqvist), lipunmyyjä Mari Forstèn (myöh. Charpentier), lipunmyyjä Natalia Classon ja sähköttäjä Olga Albrecht. Lähde: Suomen Rautatiemuseo, Hyvinkää.

¹⁰⁸ Halkonen 1962.

2.6 Naisten palkkojen vertailu

Aiempana on vertailtu kansakoulun- ja tyttökoulunopettajien mies- ja naispalkkoja. Otokset ovat 1800-luvun lopusta ja merkillepantavaa on, miten suuresti miesten ja naisten palkat eroavat toisistaan. Tässä luvussa vertailu toteutetaan niin, että rautateiden naissähköttäjien keskipalkkoja verrataan naiskansakoulunopettajien, tyttökoulun naisopettajien, postin naisvirkailijoiden ja toimistonhoitajien sekä lennätinlaitoksen naissähköttäjien saamiin palkkoihin. Kyseiset työntekijäryhmät 1890-luvun alussa koostuivat suurelta osin naisista. Vuosi 1891 on sopivin vertailukohde, sillä tiedot kaikkien tarkasteltavana olevien ryhmien palkoista on saatavilla tältä vuodelta, vaikka kunkin ryhmän palkka- taulukot on saatettu hyväksyä eri vuosina aikaisemmin ja seuraava hyväksyminen tulee vasta vuoden 1891 jälkeen. Tyttökoulun naisopettajien palkat on myös otettu tähän vertailuun mukaan, vaikka heidän koulutuksensa lähtötaso eroaa muiden tässä tutkimuksessa olevien naisten koulutuksen tasosta kyseisenä vertailuajankohtana.

Taulukko 8: Valtionrautateiden naissähköttäjän vuosikeskipalkan ja naiskansakoulunopettajan vuosipalkan vertailu vuonna 1891.

Vuosi	Valtionrautateiden naissähköttäjä (keskipalkka)	Naiskansakoulunopettaja maalla	Naiskansakoulunopettaja Helsingissä	Palkkasuhde
1891	1452 markkaa (8346 euroa)	800 markkaa (3625 euroa)		naiskansakoulunopettajan palkka maalla on 45 % pienempi
1891			1700 markkaa (7705 euroa)	naiskansakoulunopettajan palkka Helsingissä on 15 % suurempi

Lähde: Mukailtu Korpisaari 1912, 139; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 17–18; Rahanarvonkerroin 1860–2013. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html; Rantala 2011, 298.

Taulukossa 8 on verrattu Suomen Valtionrautateiden naissähköttäjän vuotuisen keskiansion suuruutta naiskansakoulunopettajien saamaan vuosipalkkaan maaseudulla ja Helsingissä. Palkkasuhteen prosentuaalinen määrä kertoo näiden palkkojen eroavuudet. Naissähköttäjän keskipalkka muodostuu alimman palkkaluokan ja ylimmän palkkaluokan keskiarvosta. Palkkaukseen kuuluu joko vapaa asunto rautateiden omistamassa asunnossa tai vuokratilaa muualla asuvalle. Naissähköttäjän sama keskimääräinen vuokratilaa on vuonna 1900 ollut 540 markkaa (2 417 euroa) vuodessa.

Alin palkka tarkoittaa palkkaa alimmassa palkkaluokassa, jossa lasketaan myös vuokratyö alimman palkkaluokan mukaan. Ylin palkka merkitsee palkkaa paikkakunnalla, jossa vuokratyö suoritetaan ylimmän vuokratyöluokan mukaan. Rautatieasemien luokitus vaikuttaa palkan suuruuteen, sillä maaseudulla olevat asemat kuuluvat alempaan luokitukseen ja taajamissa sekä kaupungeissa niihin sovelletaan ylempää luokitusta. Lisäksi vuosipalkkaan voidaan laskea kuuluvaksi vapaalippuoikeus rautateillä sekä oikeus ilmaiseen lääkärinhoitoon. Naiskansakoulunopettajalla on luontaisesti maaseudulla vapaa asunto lämpöineen ja valoineen sekä puutarhamaata ja lisäksi heille kuuluu laidun muun muassa lehmälle. Nämä edut korottavat molemmissa vertailuryhmissä reaaliastian määrää, mutta niiden arvon määrittely on kuitenkin vaikeaa. Taulukon mukaan pelkkä rahallinen vuotuinen ansio on kansakoulun naisopettajalla 45 % pienempi maaseudulla kuin rautatien naissähköttäjän vuotuinen keskiansio, mutta Helsingissä se on 15 % suurempi.¹⁰⁹

Taulukko 9: Valtionrautateiden naissähköttäjän vuosikeskipalkan ja tyttökoulun naisopettajan palkan vertailu seitsemän- ja viisiluokkaisessa koulussa.

Vuosi	Valtion rautateiden naissähköttäjä (keskipalkka)	Tyttökoulun naisopettaja viisiluokkainen koulu	Tyttökoulun naisopettaja seitsemänluokkainen koulu	Palkkasuhde
1891	1 452 markkaa (8 346 euroa)	1 800 markkaa (8 158 euroa)		sähköttäjän palkka on 19 % pienempi
1891			2 200 markkaa (9 971 euroa)	sähköttäjän palkka on 34 % pienempi

Lähde: Mukailtu Korpisaari 1912, 139; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 17–18; Rahanarvonkerroin 1860–2013. <http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>

Taulukko 9 kertoo vuoden 1891 tyttökoulun naisopettajan ja valtionrautateiden sähköttäjän palkkaeroista, jotka vaihtelevat riippuen koulumuodosta 19 – 34 %:n välillä niin, että sähköttäjän palkka on kaikilta osin opettajan palkkaa pienempi. Palkkaero johtunee osittain pätevyysvaatimusten erilaisuudesta. Tyttökouluopettajan pätevyysvaatimukseen kuului vuonna 1891 korkeamman tyttökoulun käymisen jälkeen kolmivuotisen jatko-opiston opinnot ja tullessaan harjoittelijaksi Valtionrautateille sähköttäjän pätevyysvaatimukseen kuului neliluokkaisen reaalikoulun tai viisiluokkaisen alkeiskoulun

¹⁰⁹ Korpisaari 1912, 139–145; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1892, 17–18; Rahanarvonkerroin 1860–2013 <http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>; Rasehorn 1996, 51–95; Valanto 1982, 13–17.

opinnot. Osittain palkkaero johtuu myös siitä, että yleensä tyttökoulut sijaitsivat asutuskeskuksissa ja rautateiden sähköttäjien taulukossa oleva palkka muodostui rautatieasemien koosta määräytyvien ylemmän ja alemman palkkaluokan keskipalkasta.¹¹⁰

Taulukossa 10 on verrattu Valtionrautateiden naissähköttäjän keskipalkan suhdetta postilaitoksen alimman viran eli ekspeditöörinapulaisen sekä postitoimiston hoitajan vuosipalkkioon, joka sisälsi toimiston kulut ja korvauksen hoitajan työstä. Tässäkin on huomioitava, että pienillä maaseutupaikkakunnilla sijaitsevilla posteilla naistoimistonhoitajat asuivat joko perheidensä tai muiden sukulaisensa luona saaden elantonsa näissä paikoissa.¹¹¹ Se lisää toimistonhoitajien saaman reaalian sion määrää, mutta jota ei voi kuitenkaan määrittellä rahana. Ekspeditöörinapulaisen, joka kuuluu postilaitoksen alimpaan virkaryhmään, vuosipalkka on 17 % pienempi kuin rautatien naissähköttäjän keski vuosiansio, kun taas postissa toimistonhoitajan saama rahallinen korvaus on 63 % pienempi kuin rautatien naissähköttäjän saama keskipalkka.

Taulukko 10: Valtionrautateiden naissähköttäjän vuosikeskipalkan sekä postin ekspeditöörinapulaisen vuosipalkan sekä toimistonhoitajan saaman vuosipalkkion vertailu vuonna 1891.

Vuosi	Valtionrautateiden naissähköttäjä (keskipalkka)	Postin ekspeditöörinapulainen	Postitoimiston hoitaja	Palkkasuhde
1891	1 452 markkaa (8 346 euroa)	1 200 markkaa (6 417 euroa)		ekspeditöörinapulaisen palkka on 17 % pienempi
1891			539 markkaa (2 443 euroa)	postitoimiston hoitajan palkkio on 63 % pienempi

Lähde: Mukailtu Korpisaari 1912, 139; Pohls 1994, 85, 127,166; Rahanarvonkerroin 1860–2013. http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.htm

Taulukossa 11 on verrattu Valtionrautateiden naissähköttäjän ja Suomen lennätinlaitoksen naissähköttäjän keskivuospalkkoja. Siitä voidaan todeta, että lennätinlaitoksen sähköttäjän saama keskivuosiansio ei eroa suuruudeltaan kovin paljoa rautateiden naissähköttäjän keskipalkasta. Lisäksi voidaan todeta, että vuonna 1891 sekä Suomen Valtionrautateilla että Suomen lennätinlaitoksessa virkanaiset

¹¹⁰ Hellman 1937, 632; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 26.

¹¹¹ Pohls 1994, 70, 84.

saivat saman palkan kuin miehet, mutta naiset molemmissa työpaikoissa yleensä nimitettiin vain alimpiin virkoihin, joihin miehiä oli vaikea saada.¹¹²

Taulukko 11: Valtionrautateiden naissähköttäjän ja lennätinlaitoksen naissähköttäjän vuotuisten palkkojen vertailu vuonna 1891

Vuosi	Valtionrautateiden naissähköttäjä (keskipalkka)	Lennätinlaitoksen naissähköttäjä (keskipalkka)	Palkkasuhde
1891	1452 markkaa (8346 euroa)	1320 markkaa (5 982 euroa)	91 % eli lennätinlaitoksen sähköttäjän keskipalkka on 9 % pienempi

Lähde: Mukailtu Korpisaari 1912, 139; Rahanarvonkerroin 1860–2013. <http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>; Risberg 139, 298.

3 Rautatiet virkapaikkana autonomian aikana 1860–1917

3.1 Byrokratiaa ja hierarkiaa

Rautateiden hallinto kuului Suomen senaatille. Vuosina 1862–1868 hoiti rautateiden hallintoa tie- ja vesikululaitosten ylihallitus. Se oli senaatin alaisen maanviljelys- ja yleisten töiden toimikunnan, vuodesta 1869 maanviljelystoimikunta, alainen. Rautateiden lähin johtaminen ja valvonta kuuluivat rautatiepäällikön tehtäviin.¹¹³ Koska rautatiehallinnon hoitaminen häiritsi tie- ja vesikululaitosten ylihallituksen varsinaista toimintaa, perustettiin vuonna 1877 Suomen Rautatiehallitus. Se oli Suomen senaatin talousosaston alaisen maanviljelystoimikunnan alainen keskusvirasto, jonka viroissa toimivat kenraalitirehtööri (rautateiden päällikkö) ja toimistopäällikkö sekä liikenne-, rata- ja konetirehtöörit.¹¹⁴

¹¹² Hellman 1937, 632–637; Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893, 39; Risberg 1959, 136–40, 232–233.

¹¹³ Munck 1912, 188–189.

¹¹⁴ Munck 1912, 206.

Jo 1700-luvulta lähtien valtion virkoihin ja toimiin pääsemiseksi vaadittiin henkilöltä eräitä yleisiä ominaisuuksia, joita sanotaan pätevyysvaatimuksiksi. Autonomian aikana niitä olivat Suomen kansalaisoikeus, riittävä ikä, hyvä maine ja nuhteeton käytös sekä opinnäytteillä osoitettu viranhoitotaito, johon kuului myös kielitaito.¹¹⁵ Myöhemmin ajalle tyypillisen teknisen ja taloudellisen kehityksen myötä, yhdessä muun ohjeistuksen kanssa, tiukentuivat myös rautateiden pätevyysvaatimukset. Lisäksi laajenevien koulunkäyntimahdollisuuksien voitiin nähdä vaikuttaneen näiden vaatimusten kiristymiseen. Valtion virkoihin pyrki enemmän entistä koulutetumpaa väkeä. 1800-luvun puolivälin jälkeen kouluttautumismahdollisuudet avautuivat naisille ja heille tuli tilaisuus hakeutua avoimna oleviin rautateiden virkoihin. Säätyläisnaisten koulutus teki heistä varteenotettavia työntekijöitä ja samalla se tarjosi naisille mahdollisuuden itsenäiseen elämään.¹¹⁶

Valtionrautateiden henkilökunta jaettiin varhaisessa vaiheessa ryhmiin, joiden määrittelyt liittyivät sekä ajan että sääty-yhteiskunnassa vallalla olleisiin normeihin. Tärkeänä pidettiin sääty-yhteiskunnan olemukseen liittyvää jaottelua, joka perustui siihen, että yhteiskunnassa tuolloin hyvin harvat pääsivät osallisiksi koulutuksesta. Säätyläisiksi luettiin kaikki ne, jotka olivat saaneet edes jonkin verran koulutusta. Valtion ja siten myös rautatielaitoksen useimpiin virkoihin edellytettiin määrätyn asteista opillista sivistystä. Vaikka koulutus olisi ollut vaatimatontakin, rinnastettiin henkilö silti ehdottomasti virkamieskuntaan.¹¹⁷

Byrokraattinen järjestelmä liitetään usein vallan välineeksi, yhteiskunnallisen järjestyksen perustaksi kapitalistisessa yhteiskunnassa.¹¹⁸ Max Weber (1956) on todennut byrokratian synnystä seuraavasti:

*”Byrokratian kehitys on modernin länsimaisen valtion perusta, joten valtion, kirkon, armeijan, puolueiden, yritysten, eturyhmien, säätiöiden ja yhdistysten kehittyminen on identtistä byrokraattisen hallinnon jatkuvan kasvun kanssa.”*¹¹⁹

Kun teollinen ja tekninen kehitys valtasi alaa yhteiskunnassa, piti valtioiden ja nousevien luokkien sekä yksilöiden edut järjestää ja turvata tehokkaasti. Organisoinnissa byrokratia oli ylitse muiden, sillä se tasoitti niin taloudelliset kuin sosiaalisetkin erot. Se silotti tietä hyvinvoinnin kasvulle sekä vallan keskittymiselle.¹²⁰

¹¹⁵ Hellman 1937, 631.

¹¹⁶ Näyttely 2004, 2–4; Ollila 1998, 59; Pohls 1994, 227–229; Pohls 2001, 82.

¹¹⁷ Riihinen 1975, 21–22; Wirilander 1974, 121–123.

¹¹⁸ Pohls 1994, 6.

¹¹⁹ Weber 1956, 128. http://user.uni-frankfurt.de/~tstahl/Weber%20-%20Wirtschaft%20und%20Gesellschaft_gf.pdf.

¹²⁰ Pohls 1994, 6.

Virkajärjestelmän peruspilarina oli virallinen arvojärjestys kuvaten virkakunnan hierarkiaa. Se muodostui valtion virasto- ja virkakuntalaitoksen virka-arvoista. Ennen 1700-lukua vallalla olleet aatelin vaatimuksesta syntyneet arvojärjestyksen perusteet poikkesivat Suomen suuriruhtinaskunnassa ja Venäjällä toisistaan. Suomessa sen perusteina oli koulutus ja edellytyksenä kuhunkin virkaan määrättyjen pätevyyssehtojen täyttäminen. Venäjällä perusteina olivat aatelistarvo ja aikaisemmin hankittu virka-arvo. Suomessa ylempään virka-arvoon nousu edellytti aina nimitystä, kun taas Venäjällä palveltuaan säädetyn määräajan virkamies korotettiin ylempään luokkaan.¹²¹

Kun Suomen kaarti ja ruotulaitos lakkautettiin 1800-luvulla, monet upseerit ja aliupseerit jäivät vaille työtä. Rautatielaitos oli heille pelastus, sillä asemapäälliköt ja muut ylemmät virkamiehet valittiin upseerikunnasta ja alemmat virkailijat olivat entisiä aliupseereita. Muun muassa Rautatielaitoksen ensimmäinen rautatiepäällikkö Georg Strömberg oli koulutukseltaan tykistöupseeri.¹²²

Taulukko 12: Valtion rautateiden henkilöstö vuoden 1888 johtosäännön mukaan

Pääjohtaja (Rautatiepäällikkö)			
Liikenneosasto	Insinööriosasto	Toimisto-osasto	Koneosasto
Liikennetirehtööri	Ratatirehtööri	Toimistopäällikkö	Konetirehtööri
Asemapäällikkö, asemapäällikön-apulainen, telegraafireviisori, -apulainen, kirjuri, kanslisti, piletinmyyjä, ja sähköttäjä, yli/alikonduktööri ja tarpeellinen määrä liikenteen vaatimaa ylimääräistä miehistöä	Ratainsinööri, kirjuri, kanslisti, ratamestari, ratavahtien esimies, rata- ja veräjänvahteja tarpeellinen määrä	Sihteeri, kamreeri, tarveaineiden hoitaja pää- ja linjakasööri, kontrollööri, tilastokonttorin esimies, kirjanpitäjä, kanslisti, kamari-kirjanpitäjä, tarpeellinen määrä toimiston hoidossa tarvittavaa henkilöstöä	Konepiirustaja, konttorinesimies, kirjanpitäjä, kanslisti, piirustaja, virstakonttorin esimies, virstakirjuri, muuta tarpeellista henkilökuntaa osaston tarvitsema määrä

Lähde: Munck, Teodor 1912. Hallinnollinen historiikki. Teoksessa Suomen Valtionrautatiet 1862 – 1912. Osa I. Helsingin Sentraalikirjapaino ja Kirjansitomo Osakeyhtiö. 209–210.

¹²¹ Inkinen 1953, 213, 262–263, 268–270, 282.

¹²² Rinne 2001, 83.

Vuonna 1872 julkaistiin johtosääntö valtionrautateiden hallitukselle ja hallinnolle sekä palkkaus- sääntö sen virkamiehille ja palvelijoille. Rautateiden ylin valvonta, teknillisten ja taloudellisten tehtävien johto, liikenteen sekä rautatien tulojen kanto oli pääjohtajan eli rautatiepäällikön vastuulla. Hänen virkapaikkansa oli Helsingissä. Rautatiepäällikön avuksi nimitettiin tirehtöörin liikenne- insinööri- ja koneosastoihin johtamaan näitä osastoja. Rautatiepäällikön apulainen nimitettiin hoitamaan sitä osaa rautateista, joka sijaitsi Pietarin kuvernementissa, asuntopaikkanaan Pietari. Toimisto-osastosta tuli rautatiepäällikön kanslia.¹²³

Liikenneosastossa käsiteltiin kaikki ne asiat, jotka koskivat matkustajien ja tavaroiden kuljetusta sekä junien kulkua. Osasto huolehti järjestyksestä asemilla ja ratapihoilla, rautatien lennättimestä sekä osaston kiinteästä että liikkuvasta kalustosta. Insinööriosasto huolehti radasta ja siihen kuuluvista rakennuksista sekä osaston muusta kiinteästä ja irtaimesta kalustosta. Koneosaston alaisia olivat konepajat ja veturivarikot. Sen oli pidettävä kunnossa käyttövoima sekä rautateiden liikkuva kalusto. Vuoden 1877 johtosääntö jakaantui vuonna 1888 ohjesääntöön, jonka Keisarillinen Majesteetti vahvisti sekä taulukon 12 mukaiseen johtosääntöön, jonka senaatti oli antanut.¹²⁴

3.2 Rautateiden virkamieskunta

Rautatielaitoksessa palkkojen maksamisperusteena käytettiin palvelusvuosien huomioimisen lisäksi ikään perustuvaa palkkapolitiikkaa. Älyllinen työ oikeutti niin ikään suurempaan hyvitykseen kuin ruumiillinen työ. Tärkeimpänä perusteena pidettiin kuitenkin eri tehtävien vaikeusastetta. Edellä olevien kriteerien lisäksi arvostettiin henkilökohtaista kyvykkyyttä, joka oli myös perusteena ylenemismahdollisuuksiin virkauralla.¹²⁵

Rautateilla asemapäälliköt, sähköttäjät, kirjurit ja kanslistit kuuluivat virkamieskuntaan. Tämä ryhmä jaettiin edelleen sääntöpalkkaisiin ja palkkiopalkkaisiin. Taulukon 13 mukaista rautatiehenkilökunnan jakoa sääntöpalkkaisiin ja palkkiopalkkaisiin perusteltiin sillä, että laitoksen palvelukseen ei haluttu kiinnittää vakinaisesti henkilökuntaa enempää mitä liikenteen hoitamiseksi oli välttämätöntä. Siksi perustettiin sääntöpalkkaiset virat, kun taas muu henkilökunta jäi ylimääräiseksi eli palkkiohen-

¹²³ Munck 1912, 188–236.

¹²⁴ Munck 1912, 188–236.

¹²⁵ Hentilä 1975, 238–240.

kilökunnaksi, joka voitiin irtisanoa koska tahansa. Sääntöpalkkaisten, joihin esimerkiksi asemapäälliköt luettiin, palkkauksen perustana oli sääntöpalkka. Se oli eläkkeen perustana, sekä myös palkkio, jota korotettiin määrävuosien palveluksesta.¹²⁶

Palkkiohenkilökunnan, näihin luettiin muun muassa kirjurit, lipunmyyjät ja sähköttäjät, palkkaus jakautui kahteen osaan: palkkioon ja vapaaseen asuntoon lämpöineen tai vastaavaan vuokratiloihin. Ylempään palkkaluokkaan siirto tuli heilläkin määrävuosien palveluksen jälkeen. Lisäksi heille maksettiin palkanlisäys palveluksestaan Venäjän puolella.¹²⁷

Taulukko 13: Valtionrautateiden henkilöstön jaottelu

	Sääntöpalkkaiset	Palkkiopalkkaiset
Virkamiehistö	A) Esim. liikenneosaston johtaja, asemapäällikkö, ratainsinööri	B) Esim. sähköttäjä, kirjuri, kanslisti
Palvelijakunta	C) Esim. konduktööri, veturinkuljettaja, ratamestari	D) Esim. ratavartija, asemamies, jarrumies

Lähde: Riihinen, Olavi & Hentilä, Kalevi & Roos, Jeja-Pekka 1975. Holhuunalaisuudesta järjestäytymiseen. Teoksessa Rautatieläisten Liiton historia. Osa I. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Weilin+Göös, Helsinki. s. 22.

Asemat olivat liikenteen suuruuden mukaan jaettu viiteen eri luokkaan. Näillä liikennepaikkojen luokituksilla oli myös merkitystä asemien virkamiesten palkkaukseen. Jos esimerkiksi aseman luokka oli kaksi, oli siellä toimivilla virkamiehillä parempi palkka kuin luokkaan viisi kuuluneella asemalla. Riihimäen ja Pietarin välille rakennettiin aluksi 32 asemaa, joista ensimmäisen luokan asemaksi rakennettiin muun muassa Pietarin Suomen asema. Suurimmilla asemilla kuten Helsingissä ja Pietarissa oli edustavuus tärkeä asia, joten nämä asemat tehtiin poikkeavalla tavalla. Aseman tarkoituksena oli palvella ensisijaisesti liikennettä ja matkustajia sekä henkilökuntaa. Toisen ja kolmannen luokan asemilla olivat matkustajamäärät suurempia kuin neljännen ja viidennen luokan asemilla. Niissä odotustiloja oli kaksi ja naisia varten oli jopa erilliset odotushuoneet. Usein näillä asemilla oli myös ravintola. Toisen luokan asemiksi rakennettiin Riihimäen, Viipurin ja Kaipiaisten asemat. Kolmannen luokan asemia olivat muun muassa Schuvalovo, Pargala, Simola. Kouvolan asema valmistui ensin

¹²⁶ Riihinen 1975, 57–59;

¹²⁷ Holopainen 1937, 593; Riihinen 1975, 57–59.

viidennen luokan asemaksi, mutta vuoteen 1889 mennessä se nousi toisen luokan asemaksi. Korja (Kymi—Kymmene) valmistui neljännen luokan asemaksi, mutta nousi kolmanteen luokkaan vuonna 1885. Kaikki varhaiset asemat toimivat myös henkilökunnan asuinrakennuksina.¹²⁸

Koska rautatieläisten palkkaetuihin kuului vapaa asunto, maksettiin muualla asuville korvauksena vuokratilaa. 1900-luvun alussa arviolta noin puolet rautateiden palveluksessa olevista asui rautateiden rakennuttamissa asunnoissa ja muut asuivat rautatiealueen ulkopuolella joko omissa asunnoissaan tai vuokrahuoneissa.¹²⁹

Vuodesta 1877 lähtien virkamiehet saivat virkavapautta sairautensa ajaksi ilman, että heiltä pidettiin palkkaa lainkaan. Mikäli sairaus kesti pitempään kuin kuukauden, hänen tuli palkata sijainen itselleen. Sääntöpalkkainen virkamies nautti koko sairausajalta palkkaa, kun taas palkkiovirkamiesten täytyi luopua palkastaan, jos virkavapautta kesti enemmän kuin kuukauden.¹³⁰

Autonomian alkuaikojista lähtien oli virkamiesten yksi tärkeimmistä eduista ollut julkisista varoista maksettu eläke. Valtion eläkejärjestelmässä vakinainen virkamies sai 63 vuotta täytettyään ja 35 vuotta palveltuaan täyden eläkkeen, mikä oli yhtä suuri kuin hänen sääntöpalkkansa ilman ansiolisiä ja muita korotuksia. Rautateiden sähköttäjät ja lipunmyyjät kuuluivat kuitenkin siihen niin sanottuun ”väliaikaista” vuosipalkkaa nauttivaan palkkiopalkkaisten ryhmään, jolle senaatti, tie- ja vesikululaitosten ylläpidon esityksestä, saattoi myöntää harkintansa mukaan eläkerahaa. Myöhemmin palkkiohenkilökunnan eläkevaroja kartutettiin esimerkiksi myymällä huutokaupalla rautateiden omaisuudeksi jäänyttä perimätöntä tavaraa sekä luovuttamalla sakot, jotka oli peritty henkilökunnalta. Valtio maksoi eläkettä palkkiopalkkaisille vasta vuodesta 1912.¹³¹

Valtion rautateiden eläkekassa perustettiin vuonna 1882 ja sen jäsenyys tuli pakolliseksi myös palkkiohenkilökunnalle. Heidän kuului maksaa palkastaan eläkekassalle osakasmaksua, joka määräytyi heidän sen hetkisellevä palkkaluokalleen määrätystä eläkkeestään. Kuitenkin eläkekassan maksamat eläkkeet palkkiopalkkaisille, huolimatta korkeista jäsenmaksuista, olivat niin pieniä riippuen palkkaluokan alhaisuudesta, että nämä koettivat säilyttääkseen toimeentulonsa pysyvä virassa mahdollisim-

¹²⁸ Rasehorn 1996, 51–95; Valanto 1982, 13–17.

¹²⁹ Korpisaari 1912, 139–145; Talvi 1984, 61.

¹³⁰ Riihinen 1975, 71.

¹³¹ Riihinen 1957, 56–59; Talvi 1984, 219–220.

man pitkään. Lisäksi sääntöjen mukaan ne, jotka erosivat työkykyisinä valtionrautateiltä ennen eläkeikänsä, samoin kuin erotetut, menettivät oikeutensa saada vanhuuseläkettä ja eläkekassalle siihen asti maksamansa osuudet. (Liite 1)¹³²

3.3 Naiset valtionrautateilla — ohjeet ja määräykset

Naisia palkattiin sähköttäjäiksi Suomen Valtionrautateille aluksi Helsingin asemalle vuonna 1868 ja sen jälkeen rakenteilla olevalle Riihimäen ja Pietarin väliselle radalle. Myöhemmin heitä palkattiin myös rautatieasemille lipunmyyjiksi.¹³³ Perustettaessa keskushallinnon yhteyteen erilaisia kontto-reita, kuten toimisto-osaston alaiset kontrolli- ja tilastokonttorit, palkattiin niihin naisia ensin las-kuapulaisiksi ja myöhemmin kirjureiksi. Kontrollikonttorissa tarkastettiin muun muassa tulojen mak-suunpanoa ja kantoa sekä asemien tilejä, valvottiin matkalippujen painattamista sekä jakelua, seuratiin kunkin rataosan tuloja ilmoittaen ne rautatiehallitukselle. Tilastokonttorissa tehtiin tilastoja. Siellä virkaraporteista, tileistä ja muista asiakirjoista tehtiin laskelmia, joita käytettiin muun muassa vuosikertomuksissa.¹³⁴

Rautateilla olevien naisvirkailijoiden heikompi asema miespuolisiin verrattuna, niin palkkauksen kuin ylenemismahdollisuuksien ja sosiaaliturvankin puolella, antoi heille sysäyksen oman yhdistyksen perustamiseen.¹³⁵ Vuonna 1903 perustettiin yhdistys nimellä ”*Föreningen Eget hem för kvinnliga tjensteutöfvare vid Finska Statsjärnvägare*” eli ”yhdistys Oma koti naisvirkailijoille Valtionrautateilla”. Sääntöjen mukaan, jotka senaatti vahvisti vuonna 1906, yhdistyksen tavoitteena oli perustaa koti iäkkäille valtionrautateiden naisvirkailijoille, ja tämän jälkeen perustaa myös rahasto, josta jäsenet saisivat avustusta sairauden hoitoon. Vakinaisiksi jäseniksi pääsivät vakinaisella palkalla olevat naispuoliset rautatievirkailijat. Säännöt sisälsivät myös yksityiskohtia millaisilla ehdoilla vanhoja naisvirkailijoita voitiin ottaa tähän ”omaan kotiin”. Yhdistyksellä oli varoja vuoden 1911 alussa noin 12 700 markkaa (49 874 euroa)¹³⁶. Varoja oli saatu, paitsi jäsenmaksuilla, myös arpajaisilla sekä lahjoitusten kautta. Yhdistyksen kokouksissa otettiin myös kantaa ja tehtiin anomuksia niiden epäkohtien poistamiseksi, joita esiintyi niin naisvirkailijoiden palkkauksessa, etuuksissa kuin työolois-

¹³² Riihinen 1957, 56–59; Talvi 1984, 220.

¹³³ Näyttely 2004, 3.

¹³⁴ Halkonen 1962; Näyttely 2004, 6–7.

¹³⁵ Riihinen 1975, 68.

¹³⁶ Rahanarvonkerroin 1860–2013. <http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html>

sakin. Yhdistyksen pyrkimyksenä oli saada naisille samat edut kuin miehillä oli. Puheenjohtajina toimivat muun muassa sähköttäjä Eugenie Lindqvist vuosina 1903–1919 ja asemapäällikkö Milly Tojkander vuosina 1920–1929.¹³⁷

Suomen Valtionrautateiden kaikki toiminta oli alusta alkaen hyvin säänneltyä. Ensimmäinen virantoimitusta koskeva ohjesääntö annettiin jo vuonna 1862, kun Helsingin ja Hämeenlinnan välinen rautatie valmistui ja se sisälsi kaikkiaan 172 pykälää. Vuonna 1916 valtionrautateilla noudatettiin vielä vuoden 1862 annettuja ensimmäisiä varsinaisia asemapalvelusta koskevia säännöksiä. Niiden joukossa olivat muun muassa kirjureille, lipunmyyjille ja sähköttäjäille annetut yleiset säännökset. Ohjesääntöjen mukaan kaikkien, koskien niin miehiä kuin naisia, rautatien palveluksessa olevien henkilöiden tuli tuntea heitä koskevat määräykset ja säännöt. Heidän kuului olla uskollisia, ahkeria ja velvollisuudentuntoisia. Lisäksi heidän tuli pyrkiä ehkäisemään kaikki rautateiden vahingoksi tuleva. Rautatievirkaileijat olivat velvollisia määrätynä aikana ja ohjesäännössä säädetyssä virkapuvussa tulla virantoimitukseen. Heidän piti toimia virassa kaikkina niinä aikoina, milloin heidät siihen määrättiin. Sopimattomia puheita ja kirosanoja oli vältettävä. Virkaileijoiden tuli käyttäytyä yleisöä kohtaan nöyrästi ja olla kohtelias, eivätkä he niin ikään saaneet vaatia juomarahoja. Kuitenkin vuoden 1885 virantoimitusohjesäännössä määrättiin, että päällystön luvalla rautatien ”palvelija” sai ottaa vastaan juomarahaa, mikäli hänelle sitä tarjottiin. Valtion viroissa on alusta alkaen ollut vaatimuksena virkavalan tekeminen. Esimerkiksi vuonna 1907 rautatiehallitus velvoitti antamassaan ohjeessa esimiehet huolehtimaan siitä, että heidän kaikki alaisensa tekivät virkavalan.¹³⁸

Valtionrautateilla 12.10.1878 annetussa ohjeessa määrättiin sähköttäjän virkaan otettavista muun muassa seuraavaa: ” *att hafva fyllt aderton, men ej vara äldre än trettio år [...], och att för närvarande omkring hälften af telegrafistplatserna äro besatta med gvinliga telegrafister* (täytyy olla täyttänyt 18, mutta ei vanhempi kuin 30 -vuotta [...] ja tällä hetkellä suunnilleen puolet sähköttäjänpaikoista on täytettävä naispuolisilla sähköttäjillä).¹³⁹

Lainsäädäntöehdotus koskien naisten oikeutta viranhoitoon tehtiin vuonna 1924. Vasta vuoden 1926 virantoimitusohjesääntöön otettiin erikseen säännökset naisten kelpoisuudesta valtionrautateiden virkaan tai toimeen sekä virkaileijain velvollisuudesta erota määrättyyn ikään tultuaan.¹⁴⁰

¹³⁷ Korpisaari 1912, 97–99; Tamminen 1937, 875–876.

¹³⁸ Ahola 1937, 744–745.

¹³⁹ Työhönotto-ohje. 1878. Suomennos kirjoittajan.

¹⁴⁰ Ahola 1937, 744–745.

Vuoden 1886 kiertokirjeessä määrättiin, että valtionrautateiden liikenneosaston harjoittelijoiden tulee olla täyttänyt 18 vuotta sekä käynyt neliluokkaisen reaalikoulun tai viisiluokkaa alkeiskoulua tai hänellä tuli olla vastaavat tiedot. Lisäksi pyrkijän tuli esittää lääkärintodistus normaalista väriaistista, todistus hyvästä maineesta sekä suomen ja ruotsin kielen taidosta. Vuoden 1895 kiertokirjeessä naispuolisten harjoittelijoiden tuli liikennetirehtöörin määräysten mukaan olla suorittanut viisiluokkaisen tyttökoulun oppimäärä. Miespuolisten harjoittelijoiden tuli olla suorittanut täydellinen lyseon oppimäärä. Kuitenkin miespuolisten harjoittelijoiden vähyyden vuoksi heidän koulutusvaatimustaan lievennettiin vuonna 1898 lyseon viiden luokan oppimääräksi.¹⁴¹

Vuoden 1903 asetus määräsi, että kaikkien Pietarin – Valkeasaaren rataosalla palvelevien henkilöiden tuli puhua ja kirjoittaa venäjän kielellä. Tämä vaatimus kumottiin kuitenkin 1905 annetulla manifestilla. Vuonna 1906 lisättiin venäjän kielen taidon vaatimus kaikille Suomen puolella olevien asemien virkamiehille. Päätös kumottiin senaatin päätöksellä vuonna 1918.¹⁴²

Valtionrautateilla työnantaja koulutti henkilökuntaansa. Koulutuksesta määrättiin myös kiertokirjeillä. Liikenneosaston virkamiesharjoittelijoiden tutkinnosta määräsi rautatiehallitus 7.9.1886 antamallaan kiertokirjeellä. Sen mukaan tutkinnonpitäjänä toimi liikennetirehtöörin apulainen ja tutkinto oli suullinen. Ennen kuulustelua oli harjoittelijan esitettävä asianomaisen asemapäällikön todistus saamistaan käytännöllisistä tiedoista, lennätintarkastajan todistus lennätinkoneiden käyttämistaidoista sekä lennätinmekaanikon todistus kyvystä hoitaa lennätinkoneita. Lennätinpalveluksen tutkimista varten asetettiin rautatiehallituksen 8.6.1899 antamalla kiertokirjeellä erityinen tutkijakollegio. Tutkintoja järjestettiin vähintään 8 kertaa vuodessa vuoroin Riihimäen ja Viipurin asemilla. Syksystä 1913 alkaen aloitettiin ensimmäiset liikenneosaston virkamiesharjoittelijoille suunnatut koko talvikauden kestävät oppikurssit Helsingissä.¹⁴³

Otettaessa harjoittelijoita sellaisiin virkoihin tai toimiin, jotka olivat suoranaissessa yhteydessä junaliikenteen kanssa, senaatin vuonna 1909 antaman määräyksen mukaan oli henkilön luotettavasti todistettava harjoittelijaksi pyrkiessään, että hän oli ollut pitemmän aikaa ehdottomasti raitis tai ettei hänen elämäntapansa säännöllisyyttä ollut muuten aihetta epäillä.¹⁴⁴

¹⁴¹ Hellman 1937, 632.

¹⁴² Hellman 1937, 632–635.

¹⁴³ Hellman 1937, 637.

¹⁴⁴ Hellman 1937, 635.

Asemilla toimivat sähköttäjät ja lipunmyyjät olivat liikennetirehtöörin alaisia. Heidät nimitti kuitenkin virkaan päätirehtööri osaston päällikön (liikennetirehtöörin) esityksestä.¹⁴⁵ Ensimmäisissä valtionrautateiden hallinnosta annetuissa asetuksissa säädettiin, että kirjuri, lipunmyyjä ja sähköttäjä olivat asemapäällikön apulaisia. Lipunmyyjien ja sähköttäjien oli suoritettava asemilla niitä tehtäviä, joita asemapäällikkö määräsi. Esimerkiksi vuonna 1880 sähköttäjille annettujen yksityiskohtaisten ohjeiden mukaan heidän tuli huolehtia sähkösanomien vaihdosta sekä lennätinkoneiden hoidosta ja puhdistuksesta. Niistä vioista, joita hän ei itse kyennyt korjaamaan, oli ilmoitettava lennätinreviisiorille. Mikäli vian takia oli välitön yhteys määrättyjen asemien välillä mahdotonta, oli sähkösanomat toimitettava perille välillisellä yhteydellä niiden asemien kautta, joilla toimiva lennätinpalvelu oli käytössään. Lennätinpalvelun työt eivät kuuluneet aina pelkästään sähköttäjille, vaan myös lipunmyyjien tuli tehdä sähköttäjien tehtäviä.¹⁴⁶ Muun muassa ennen junan lähettämistä oli asemapäällikön (tai vastaavan) hankittava varmuus siitä, että rata oli vapaa ja junan lähtiessä oli lennättimellä ilmoitettava lähdöstä seuraavalle asemalle.¹⁴⁷

Sääty-yhteiskunnan aikana virkapuvut kuuluivat asiaan myös siviiliammateissa ja niillä osoitettiin kantajansa asema yhteiskunnassa. Virkapuvun käyttö oli pakollista ja laiminlyönneistä rangaistiin.¹⁴⁸ Valtionrautateiden virassa olevien virkamiesten ja palvelijoiden virkapuvuista annettiin määräykset kiertokirjeillä, jotka oli allekirjoittanut päätirehtööri. Esimerkiksi liikenneosaston vanhemmilla ja nuoremmilla asemakirjureilla, piletinmyyjillä sekä telegrafisteilla oli vuoden 1879 kiertokirjeessä seuraava määräys ”*sortuutista*” eli takista. Se oli tehty mustasta verasta varustettuna kahdella nappirivillä, kuusi nappia jokaisessa rivissä, lisäksi siinä oli alaslaskettu, tummansininen samettikaulus. Kummassakin hihankäänteessä oli kaksi pienemmän kokoista nappia. Takki oli tehty samanlaiseksi kuin ”merivarustus-laitosten” virkamiehille oli tuohon aikaan määrätty. Olkapalmikko oli kapea, yksinkertainen, hopeainen letti tummansinisellä samettisella alustalla, jota vaaleansininen paarre ympäröi. Liivi oli tehty myös mustasta verasta ja edustassa oli nappeja kahdessa rivissä sekä varustettu alaslasketulla kauluksella, jonka sai myös käännettyä ylös. Samassa kiertokirjeessä oli myös määräys lakista. Se oli tehty mustasta verasta, tummansinisellä samettireunuksella ja vaaleansininen paarre reunuksen yli- ja alisyrystä sekä pohjan ympäri. Kokardi oli siviilivirkamiehille määrätyn mallin mukainen, mutta ilman emalia. Etupuolelle lakinreunukseen pantiin rautatien virkamiehiä ja palvelijoita osoittava tunnusmerkki, pyörä kahden siiven ja kruunun kanssa, hopeoituna. Naisviranhaltijoi-

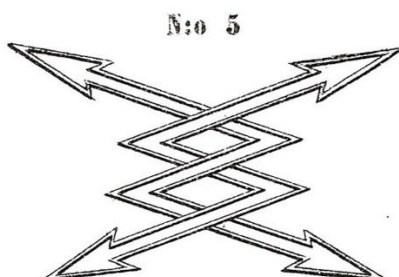
¹⁴⁵ Munck 1912, 236.

¹⁴⁶ Ahola 1937, 747.

¹⁴⁷ Ahola 1937, 747–748, 754.

¹⁴⁸ Rinne 2001, 89–91.

den virka-asuista annettiin erikseen yksityiskohtaiset määräykset. Vuoden 1879 kiertokirjeessä määrättiin muun muassa, että liikenneosastolla naissähköttäjien ja -piletinmyyjien virkapukuna oli mustasta villakankaasta tehty ruumiinmukainen röijy, alaslasketulla tummansinisellä samettikauluksella, jossa edessä oli kaksi riviä virkanappeja, kuusi kummassakin rivissä.¹⁴⁹



Kuva 2: Naissähköttäjän virkatunnus. Samettisessa tummansinisessä alas käännettyssä takin kauluksessa on viran tunnuksena hopeoitu lennätinmerkki. Lähde: Rautatiehallitus. Virkapukumääräys. Kiertokirje n:o 644. 11.2.1879.



© Kuvien kaupungimuseo

Kuva 3: Liikenneosaston virkamiehen lakki itsenäisyyden alussa. Lakki on vuosina 1919–1929 voimassa olleen virkapukuasetuksen mukainen. Lakin käyttäjä oli töissä liikenneosastolla, siksi lakissa on punaiset reunusnauhat. Lakin valmistaja on helsinkiläinen A. Domsch. Lähde: Kouvolan kaupunginmuseo.

¹⁴⁹ Virkapukumääräys. Rautatiehallitus. Kiertokirje n:o 644. 11.2.1879.

Suomen itsenäistymisen jälkeen haluttiin päästä eroon venäläismallisesta mustasta verasta tehdystä virkapuvusta. Uusi virkapukumalli oli muunnos jääkäriunivormusta pystykaulusineen ja materiaalina oli vihreänharmaa villakangas. Puvun kuosi oli muuttunut yhä sotilaallisemmaksi ja siihen oltiin yleisesti tyytymättömiä. Kuitenkin vasta vuonna 1929 siirryttiin pukumateriaalissa tummansiniseen villakankaaseen. Takki oli siviilikuosinen, avokauluksinen ja napit olivat kahdessa rivissä. Naisten hameen pituus nousi puolisääreen.¹⁵⁰



Kuva 4: Naisvirkaailijan puku itsenäistymisen jälkeen. Lähde: Rinne, Matti 2001. Aseman kello löi kolme kertaa. Suomen rautateiden kulttuurihistoriaa. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.2001.

¹⁵⁰ Rinne 2001, 91.

3.4 Emilie ”Milly” Tojkander — virkanainen rautateillä



Kuva 5: Asemapäällikkö Emilie Tojkander. Lähde: Suomen Rautatiemuseo, Hyvinkää.

Emilie Tojkanderin ottaminen havainnollisena esimerkkitapauksena naisesta rautateiden virassa antaa merkityksen niille 1800-luvun yhteiskunnan taloudellisille ja sosiaalisille muutoksille, jotka koskivat erityisesti naisten itsenäistymiskehitystä, kouluttautumismahdollisuuksia sekä pääsyä valtion virkoihin ja toimiin. Naiset siirtyivät miesten maailmaan osaksi virkajärjestelmää säilyttäen silti oikeuden kehittyä ja menestyä valitsemallaan uralla. Milly Tojkanderin elämäntapaa analysoimalla voidaan tarkastella vallalla olleita elämäntapoihin liittyviä periaatteellisia rakenteita, joiden perusteella määriteltiin yksilön asema yhteiskunnassa. Niitä ylläpitivät tarkat säännöt sekä määräykset ja joiden noudattaminen kuului jokaisen velvollisuuksiin.

Emilie Fredrika ”Milly” Tojkander syntyi 18.12.1866 rajaviskaali Erik Jaakonpoika Toikanderin (s. 4.5.1823) ja hänen neljännen puolisonsa Sofia Wilhelmiina Öhrstedtin (s. 20.6.1828) nuorimmaisena lapsena. Erik Toikander oli avioliitossa neljä kertaa. Perheessä lapsien lukumäärä oli kaikkiaan 11 eli 7 tyttöä ja 4 poikaa.¹⁵¹ Erik Toikander toimi Viipurissa meritullivartijana sekä tullipäällysmiehenä ja vuodesta 1859 Salmissa Virtelän ja vuodesta 1862 Raudussa Raasulin piirin rajavartion rajaviskaalina.¹⁵²

Erik Toikanderin perheen suuruus ylitti keskimääräisen 1800-luvun Suomen säätyläisperheeseen, joka tilastollisesti oli keskimäärin vanhemmat mukaan lukien noin 7.8 henkeä. Lapsista 3, kaikki tyttäjä,

¹⁵¹ Toikander-Hohti suvun kirja 1995. Taulu 486, 182–183; Tojkander 1996. Taulu 26. <http://files.kotisivukone.com/toikanderhohti.sukuseura.fi/Sukuhistoria/th-historia.pdf>

¹⁵² Suomenmaan Valtiokalenteri vuodelle 1887, 170; Toikander-Hohti suvun kirja 1995. Taulu 486, 182–183.

oli kuollut alle 15-vuotiaana. Tämä lukumäärä noudattelee keskimääräistä tilastollista lapsikuolleisuutta, joka oli Suomessa Wirilanderin mukaan vuosina 1721–1870 noin 29,9 prosenttia kaikki säätyläisperheet huomioonottaen.¹⁵³

Emilie Fredrika Tojkander kirjattiin 10-vuotiaana vuonna 1877 ensimmäiselle luokalle ruotsinkieliseen tyttökouluun *Svenska fruntimmersskolaniin* Viipurissa ja vuonna 1882 hänet ”uloskirjattiin” tästä koulusta. Koulun vuonna 1905 kirjoitetussa historiikissa mainitaan hänen olleen myöhemmin elämässään *bokhållare vid järnvägsstationen i Wiborg* eli kirjuri Viipurin rautatieasemalla. Samassa koulun historiikissa mainitaan, että Millyn 2 vuotta vanhempi sisar Rosa Wilhelmina Toikander (s. 1.11.1864) oli kirjattu koulun ensimmäiselle luokalle vuonna 1877 ollessaan 12 vuotias ja hän oli päättänyt koulun vuonna 1881. Rosa kuoli 5.6.1890 vain 25-vuotiaana.¹⁵⁴

Viipurissa oli 2 ruotsinkielistä tyttöoppikoulua: vuonna 1788 perustettu *Svenska fruntimmersskolan i Viborg* ja *Mindre fruntimmersskolan i Viborg*, joka oli perustettu vuonna 1804 ja lakkautettu vuonna 1874.¹⁵⁵ ”*Fruntimmersskola*”- nimi kuvastaa koulun antamaa opetusta huoliteltuun naiskasvatukseen. Keskiaikana sanaa ”*Fru*” käytettiin ylimysrouvien ja kuningattarien nimityksenä ja myöhemmin sillä tarkoitettiin säätyläisrouvia.¹⁵⁶

Valtion 4-luokkaisille ruotsinkielisille tyttökouluille, kuten *Svenska fruntimmersskolan i Viborg*, 2.10.1873 säädetty lukusuunnitelma sisälsi pakollisina muun muassa uskontoa, äidinkieltä, laskentaa, luonnontietoa, piirustusta, toinen kotimainen kieli eli suomi oli vapaaehtoisena, ranskaa tai saksaa, mutta venäjän kieli puuttui kokonaan. Koska säätyläisnainen ei tarvinnut yksityiselämässään suomenkieltä, sen opetus ei sisällynyt pakollisena tyttökoulun opetukseen.¹⁵⁷ Viipurin tyttökouluissa luvuvuonna 1880–1881 oppilaiden äidinkielenä oli ruotsi 102 oppilaalla ja suomi 18 oppilaalla sekä 3 oppilaalla oli merkitty joku muu kieli, esimerkiksi joko saksa tai venäjä. Isien säädyiksi oli merkitty virkamiehiä 85 oppilaalla, kaupiamiehiä tai tehtaan isäntiä 16 oppilaalla, käsityöläisiä ja alhaisempia porvareita 15 oppilaalla sekä maalla asuvia säätyläisiä 7 oppilaalla.¹⁵⁸

¹⁵³ Tojkander 1996, taulu 26. <<http://files.kotisivukone.com/toikanderhohti.sukuseura.fi/Sukuhistoria/th-historia.pdf> >; Wirilander 1974, 149.

¹⁵⁴ Dahl 1905, 41. Bokhållare tarkoittaa tässä yhteydessä kirjuria. Suomennos kirjoittajan.

¹⁵⁵ Ketonen 1977, 50.

¹⁵⁶ Dahl 1905, 35; Wilkama 1938, 38.

¹⁵⁷ Ketonen 1977, 56; Wilkama 1938, 38.

¹⁵⁸ Koulutoimen Ylihallituksen tilastollinen osoitus 1882, 6. Milly Tojkanderin isä oli myös virkamies. <https://www.doria.fi/bistream/handle/10024/90787/xoppik_1880-1881_1882_dig.pdf?sequence=1> Toikander-Hohti suvun kirja 1995. Taulu 486, 182–183.

Opiskelu ruotsinkielisessä tyttökoulussa sekä isän virkanimike rajaviskaali viittaavat siihen, että Milly Tojkanderin perhe kuului Viipurissa Wirilanderin (1974) mainitsemaan niin sanottuun säätyläistön keskisäätyyn, joka muodosti 1800-luvulla osan tuon ajan nousevasta sivistyneistöstä.¹⁵⁹

Virka korosti sääty-yhteiskunnassa sosiaaliaseman arvoa enemmän kuin varallisuus tai oppisivistys. Virka sijoitti ja yhdisti haltijansa yhteiskunnalliseen arvoporrastukseen eli rankijärjestykseen. Ranki, säätyasema, virka olivat kansalaisten todellisia tavoitteita enemmän kuin varallisuus tai oppisivistys, jotka olivat saantikeinoja ensin mainittuihin. Kansan suussa kulki asiasta kuvaava sanonta: ”*Rahalla rankiin päästään*”. Maaseudulla kartanoiden tilanhoitaja eli pehtori kuului vielä herrasväkeen. Pehtorin rinnakkaistittelinä olivat 1700 ja 1800-luvuilla muun muassa kamreeri (*cammererare*), viskaali (*fiscal*) tai tirehtööri (*directeur*). Yleensä eri alimpien virka-alojen kuten, sotilas-, oikeus-, siviili-, ja kaupunkihallinnon toimenhaltijat maan ”maallisessa” virkalaitoksessa kuuluivat säätyläisvirkailejiin ja olivat säätyläistön muusta väestöstä erottava sosiaalinen valtaraja. Erik Toikanderin lapsista Karl Gustav (s.1844) oli ammatiltaan tulliekspediööri eli tullikamarin kirjuri. Henrik Aleksander (s.1848) oli vuodesta 1866 Viipurissa kirjanpitäjänä Abraham Falckin kirjakaupassa ja vuodesta 1882 hän toimi Raudussa Sumpulan hovin tehtaan johtajana sekä Maanselässä pehtorina, hoviherrana sekä vuodesta 1890 Leinikkilän hoviherrana. August Emil Leopold (s. 1857) oli kruununimismies Impilahdella, Kivennavalla ja vuodesta 1889 Uudellakirkolla. Kai Häggman (1994) on tarkastellut tutkimuksessaan helsinkiläistä, vaurasta ja sivistynyttä Waseniuksen porvarisperhettä. Hänen mukaansa perheessä nähtiin jo varhain, että sääty-yhteiskunnan murtuessa myös tyttöjen sekä nuorempien poikien koulutus oli tärkeää perheen eteenpäinmenon kannalta. Wirilanderin (1974) tutkimuksen mukaan vanhempien ja lähiympäristön merkitys kasvoi ihmisten tärkeyssuhteissa. Kasvatus ja kodista saatu esimerkki kulkivat perintönä seuraaville polville. Virkamiehet valittiin usein hyvien sukujen kasvateista.¹⁶⁰

Milly Tojkander otettiin harjoittelijaksi 1.9.1885 kotikaupunkinsa Viipurin asemalle. Sähköttäjätutkinnon hän suoritti 26.4.1886. Hänet nimitettiin vuonna 1889 sähköttäjäksi Kouvolan asemalle ja seuraavana vuonna hän sai nimityksen vastaavaan tehtävään Mikkelin asemalle. Virkamiestutkinnon

¹⁵⁹ Wirilander 1974, 22–24, 106–107.

¹⁶⁰ Häggman 1994, 118; Toikander-Hohti suvun kirja 1995, taulut 487, 495–496, 184, 187; Tojkander 1996, taulut 27–29. <<http://files.kotisivukone.com/toikanderhohti.sukuseura.fi/Sukuhistoria/th-historia.pdf>>; Wirilander 1974, 97–98, 103–105, 404–406.

(*järnvägsmannaexamen*) hän suoritti vuonna 1900 ja vuonna 1901 hänet nimitettiin 2. luokan kirjuri Viipurin asemalle. Tämän jälkeen Milly Tojkander toimi kirjurina vuodesta 1906 rautateiden kontrollikonttorissa Helsingissä vuoteen 1914 asti.¹⁶¹

Työ oli korkealle arvostettu asia sivistyneistön piirissä ja 1800-luvulla nouseva keskiluokka oli sitä mieltä, että työ oli ihmisen velvollisuus, joka teki elämän mielekkääksi.¹⁶² Sivistyneen keskiluokan leimaa-antava piirre oli heidän pyrkimyksensä sosiaaliseen nousuun koulutuksen avulla. Yhteiskunnassa tuolloin vallitsevan asenneilmaston mukaan miehille kuului asema ja valta, naisille sitä vastoin miesten avustaminen ja tukeminen.¹⁶³

Palkkatyö ja virkaura merkitsivät uutta elämäntapaa naisille. Virkanaisilta vaadittiin kutsumusta, uhrautuvaisuutta ja tunnollisuutta. Tunnollisuus työssä merkitsi naisille tapaa pyrkiä täydellisyyteen työssään. Milly Tojkander työskenteli uransa alusta loppuun valtionrautateiden miehisessä ja byrokraattisessa ympäristössä. Hän halusi laajentaa jatkuvasti tietojaan ja taitojaan työn ohessa. Koulutautumisen kautta hänelle avautui uusia haasteita työssä. Elämänpiirin laajeneminen toi lisää liikkumatilaa ja sen myötä hänelle tuli mahdollisuuksia päästä matkustelemaan sekä liikkumaan vapaammin. Milly Tojkanderille naimattomuus oli valinta, joka antoi hänelle vapauden omistautua nousujohteiselle uralleen.¹⁶⁴

Joka kesä Milly Tojkander teki opintomatkoja niin kotimaassa kuin Venäjälläkin ja ne ulottuivat myös muualle ulkomaille. Milly Tojkander otti osaa naisammattiliittojen kansainvälisiin konferensseihin Tukholmassa, Wienissä ja Budapestissa. Hyväntekeväisyys ja yhteiskunnallinen auttamistoiminta, etenkin vähäosaisten naisten ja lasten hyväksi, muodostui säätyläisnaisten elämäntehtäväksi. Järjestötoimintaan osallistuminen laajensi naisten elinpiiriä tarjoten samalla yhteisöllisyyttä ja naisverkostoja. Osallistumalla valtionrautateiden naisvirkailijoiden perustaman ”*Eget hem*”-yhdistyksen toimintaan ollessaan Talin asemapäällikkönä, Milly Tojkander osoitti esimerkillisesti olevansa rautatien virkanaisten parempien elinehtojen puolestapuhuja.¹⁶⁵

¹⁶¹ Valtionrautatiet päiväkäskey 1889, 1-2; Rautatiehallitus. Rautatiehallituksen II arkisto. Rautatiehenkilökunnan matrikkelit 1880-luku – 1900-luku. Bc: 29. KA; Signalen.

¹⁶² Ollila 1998, 70–71.

¹⁶³ Alapuro 1985, 72.

¹⁶⁴ Ollila 1998, 59, 230.

¹⁶⁵ Ollila 1998 139; Pohls 2001, 96–99; Signalen.

Kesällä 1912 Milly Tojkander sai anomuksestaan luvan asemapäällikön viransijaisuuden hoitoon Muurolan asemalle ja vuonna 1914 hänet nimitettiin niin ikään asemapäällikön viransijaiseksi Oulusta pohjoiseen sijaitsevalle Kellon asemalle, jossa hän 1900-luvun alussa hoiti muun muassa Pietarin ja Tornion välisellä rataosuudella tapahtuneet valtavan suuret materiaalikuljetukset.¹⁶⁶

Tornion rata näytteli suurta roolia ensimmäisen maailmansodan puhjettua. Tornioista rakennettiin vuosina 1914–1915 talvirata Karunkiin, josta oli yhteys Ruotsin rataverkkoon. Tämä oli Venäjän keisarikunnan ainoa maayhteys Länsi-Eurooppaan. Pian kuitenkin valmistui ratayhteys Ruotsiin Haaparannan kautta, jolloin siitä muodostui Venäjälle hyvä yhteys länteen.¹⁶⁷

Vuonna 1916 Milly Tojkander sai, Suomen senaatin erivapaudella, nimityksen Iisalmesta pohjoiseen olevan Kauppilanmäen vakinaiseksi asemapäälliköksi. Hän oli tuolloin 50-vuotias ja oli työskennellyt rautateillä jo lähes 31 vuotta. Milly Tojkanderin aktiivisuus hakeutua aina vaativimpiin virkatehtäviin rautateillä, osoittaa hänen innokkuuttaan ja peräänantamattomuuttaan edetä työuralla vielä eläkeiän lähestyessä. Vuonna 1920 hän siirtyi Talin asemapäälliköksi toimien myös samalla aseman postinhoitajana 13 vuoden ajan. Hän jäi eläkkeelle 48 palvelusvuoden jälkeen vuonna 1933. Kun Millyn palvelija Lyydi Huusko arpajaisissa voittamallaan rahoilla osti asunnon Urheilukadulta Helsingissä, muutti Milly eläkkeelle jäätyään asumaan Lyydin luo. Milly Tojkander kuoli 72 vuotiaana vuonna 1939.¹⁶⁸

1800-luvulla perheet olivat suuria ja Milly Tojkanderin perhekään ei tehnyt tässä poikkeusta. Yhteisöllisyys oli perheissä elämäntapa. Vaikka lapsikuolleisuus pienensi perhettä, niin suuressa perheessä elävät ihmiset oppivat sosiaalisuutta. Laaja yhteisö tarjosi turvallisuutta ja tukea. Millyn isä Erik Tojkander asui arvostettuna virkamiehenä perheineen omassa talossaan Viipurissa. Hänen puoleensa käännettiin, jos oli huolta asunnosta tai rahasta. Talossa asuivat lisäksi Erikin leskeksi jäänyt sisar Anna Willi sekä kaupunkiin linnan vartijaksi tullut Juhana-veli. Myös Erikin toisen vaimon isä, nimismies Carl Cajander, asui talossa kuolemaansa saakka. Naisten oli tuolloin vaikeampi sopeutua yksinäisyyteen ja yksinoloon. Lisäksi sääty-yhteiskunta korosti myös yhteisöllisyyttä ja tällaiseen elämäntapaan tottuneet eivät kaivanneet yksinäisyyttä eivätkä yksinelämistä. Naimattomat naiset järjestivät erilaisia ratkaisuja välttääkseen yksinelämistä. Uusiin elämäntilanteisiin oli sopeuduttava.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Signalen.

¹⁶⁷ Rinne 2001, 52–54.

¹⁶⁸ Signalen; Tojkander-Hohti suvun kirja 1995, taulu 486, 183.

¹⁶⁹ Häggman 1994, 104–105; Ollila 1998, 111–115; Tojkander-Hohti suvun kirja 1995, taulu 486, 182.

Milly Tojkander ratkaisi eläkeläisenä omalla kohdallaan yksinäisyyden ongelman asumalla palvelijansa Lyydi Huuskon luona.

4 Johtopäätökset

Vuonna 1862 valmistui rata Helsingistä Hämeenlinnaan ja se oli päänavaus rautatieliikenteelle, joka yleistyi Suomessa. Riihimäen ja Pietarin välinen rata valmistui vuonna 1870 ja se toi mukanaan rautateille työvoiman lisästarpeen, jolloin naisille tarjoutui mahdollisuus työntekoon.

Suomen lennätinlaitos, joka oli Venäjän hallinnon alainen, oli ottanut naisia sähköttäjien virkoihin vuodesta 1864 lähtien. Tätä esimerkkiä noudattaen myös Suomen Valtionrautatiet avasi virat naisten ulottuville. Ensimmäinen naissähköttäjä rautateillä oli Hilda Hiden (s. 1839).

Naisten asema Suomessa autonomian aikana oli hyvin perhekeskeinen. Sääty-yhteiskunnassa naisen elämää määrittivät sääty ja perhesuhteet. Naimattomuus oli hyvin yleistä sivistyneistön keskuudessa. Vuonna 1864 säädettiin uusi laki, joka vapautti kaikki naimattomat naiset 25-vuotta täytettyään elinikäisestä holhouksesta. Uusi laki helpotti heidän hakeutumistaan työelämään ja säätyläisperheiden naiset olivat kiinnostuneita erityisesti valtion viroista, jotka tarjosivat heille säätynsä mukaista työtä.

Sääty-yhteiskunnassa naisten koulutus oli ajan- ja säädynmukaista koulutusta. Sääty-yhteiskunnan murentuessa alkoivat säätyjen väliset erot pienentyä ja säädyistä muodostui sivistyneistö. 1840-luvulla perustetuissa valtion tyttökouluissa, joita oli Helsingissä, Turussa ja Viipurissa, oli vielä vallalla säätyrajoitus. Myöhemmin tämä rajoitus poistui, mutta oppilaiden määrää kuitenkin rajoittivat kalliit lukukausimaksut, joihin vain säätyläisvanhemmilla oli varaa. Opintiet Suomessa avautuivat naisille yleisesti vasta 1860-luvulla. Koulutus ei sinänsä valmentanut naisia mihinkään ammattiin, mutta se mahdollisti heidän pääsytensä virkakoneiston alimpiin tehtäviin.

1800-luvulla alkoivat naiset saada työpaikkoja valtion virastoissa. Heitä palkattiin postilaitokseen, lennätinvirastoon ja valtionrautateiden virkoihin. Työnteko oli arvostettua sivistyneistön keskuudessa. Virkaura ja palkkatyö merkitsivät naisille uutta elämänuraa. Toisaalta ne toivat mukanaan taloudellisen itsenäisyyden, mutta työelämään sisältyi myös omat rajoituksensa muun muassa luopuminen perheen perustamisesta. Keskiluokkaisiin ammatteihin oli tarjolla runsaasti naisia, mikä vaikutti myös heidän palkkaukseensa. Vallitsevan käsityksen mukaan valta ja asema kuuluivat miehille, naisille kuului avustaminen ja tukeminen. Kyseinen periaate määritteli virkanaisten elämän suunnan. Naisten luonteenpiirteinä arvostettiin kärsivällisyyttä, tunnollisuutta ja huolellisuutta, niiden mukaan määräytyivät naisten työtehtävät.

Tarkasteltaessa Helsingin henkikirjoihin merkittyjen naisten ansioalojen määrän kehitystä voidaan kiinnittää huomiota siihen, että ansioalana opettaja esiintyy jo vuodesta 1840 alkaen, mutta konttoristi tulee vasta vuodesta 1870 alkaen. Telegrafisti sekä rautatieharjoittelija tulevat mukaan vasta vuodesta 1890 lähtien. Kappalemääräinen lisäys opettajan ansioalalla on vuoteen 1890 mennessä ollut huomattava. Eri ansioaloilla työskennelleiden naisten lukumäärien kehityksessä vuosina 1870, 1880 ja 1890 voidaan huomioda, että muutamilla aloilla on vuoteen 1890 mennessä tapahtunut lisäystä merkittävästi. Opetus- ja kasvatusalalla lukumäärän kasvu on lähes viisinkertainen. Virkanaisten ja konttorityöntekijöiden lukumäärä on vuoteen 1890 noussut myös hyvin paljon ja on lähes kahdeksankertainen.

Säätyläisnaisille pidettiin opettajan ammattia sopivana. Halilan vanhimmasta kansakoulunopettajistosta tekemästä tutkimuksesta ilmenee, että valtaosa seminaarien ensimmäisistä naisoppilaista oli säätyläisiä. He olivat käyneet yleensä ennen seminaariin tuloaan tyttökoulun. Seminaarien miesopettajat olivat yleensä kotoisin maaseudulta. Tyttökoulunopettajien pätevyysvaatimuksena oli vuodesta 1885 alkaen jatko-opiston suorittaminen. Yleinen mielipide oli, että naiset olivat huokeampaa työvoimaa kuin miehet. Miesten täytyi palkallaan elättää myös perheensä, mutta nainen elätti vain itsensä. Opettajien palkoissa oli huomattavat erot nais- ja miesopettajien palkoissa, sekä siinä toimivatko he maaseudulla vai kaupungeissa. Palkkaerot olivat nähtävissä niin kansakoulunopettajien kuin oppikoulunopettajien palkoissa. 1900-luvun alussa veroäyrellä mitattuna ansaitsivat oppikoulunopettajat kolme kertaa enemmän kuin kansakoulunopettajat. Missään säädöksissä ei opettajan siviilisäädystä ollut mitään mainintaa, mutta naisopettajan naimattomuus oli tapa, jota noudatettiin.

Naisia otettiin hoitamaan postilaitoksen toimistoja vuodesta 1864 alkaen. Toimistonhoitajista ei tehty viranhaltijoita, vaan he olivat palvelusuhteessa ja olivat usein kotoisin samalta paikkakunnalta, missä toimisto sijaitsi. Toimistohoitajien matalan palkkatason lähtökohtana oli, että asuessaan sukupiirinsä kuuluvassa perhetaloudessa osa heidän elannostaan tuli muualta kuin postista. Naimisissa oleva nainen ei voinut virallisesti hoitaa julkista tehtävää, mutta senaatin erityisluvalla ja aviomiehen hyväksymisellä he saivat jatkaa virassa. Pätevyysvaatimuksia ei asetettu aluksi, vaan hakijoilta vaadittiin sopivuutta ja taitoa. Postitoimistonhoito oli miehille aina sivutoiminen, mutta naiset työskentelivät toimistoissa aina päätoimisesti. Postilaitoksessa virat perustuivat arvoluokitukseen. Naisten virkaikeus oli vain alimpiin virkoihin. Vuonna 1888 määrättiin, että 1. ja 2. luokan toimistohoitajan tuli olla suorittanut valtion tai vastaavan tyttökoulun kolmannen luokan kurssi. Postilaitoksessa oli vuonna 1893 vakinainen virka 196 naisella. Postilaitoksessa hoidettiin tulevien viranhaltijoiden koulutus sopivasti harjoittelijoiden määrää lisäämällä. Harjoittelusta tuli ehdoton edellytys virkaan pääsemiseksi ja oli postilaitokselle tuottavaa vähillä kustannuksilla.

Vuodesta 1865 alkaen Suomen lennätinlaitokseen, joka oli Venäjän hallinnon alainen, palkattiin naisia harjoittelijoiksi. Pääsyvaatimuksena oli keskikoulun oppimäärä. Sähköttäjiksi pyrkijöiden tuli osata hyvin venäjän, saksan, ranskan ja ruotsin tai englannin kieltä sekä myös aritmetiikkaa ja maantietoa. Suomen kielen käyttö on sallittu Suomen sisäisessä lennätinliikenteessä. Vuodesta 1893 lähtien suoritettuaan vaadittavat tutkinnot saivat naiset saman palkan kuin miehet. Aluksi naisia ei kuitenkaan voinut nimittää esimerkiksi asemanhoitajaksi. Lennätinlaitoksen naissähköttäjillä ei ollut myöskään virassaan mitään erioikeuksia. Heidän tuli työssä ollessaan pitää puvussaansa vasempaan olkapäähän kiinnitettyä lennätinmerkkiä. Kukin virka kuului määrättyyn eläkeluokkaan ja vuonna 1883 naissähköttäjät saivat oikeuden eläkkeeseen.

Suomen Valtionrautatiet oli hyvin byrokraattinen ja säännelty laitos. Kaikki tehtävät ja toimet oli määritelty tarkkaan johtosäännöillä sekä määräyksillä. Esimerkiksi virkapuvun käyttö oli pakollista ja laiminlyönnistä jopa rangaistiin. Tutkimuksen mukaan naisten työ rautateilla alkoi hyvin miehissä ympäristössä. Heidät valittiin vain alimpiin tehtäviin, joten heidän palkkansa jäi pieneksi. Rautateilla naisten ylenemismahdollisuudet sekä sosiaaliturva olivat heikot ja lisäksi heidän tuli erota virasta mentyään naimisiin. Myös naisten eläke-edut olivat huonommat kuin miesten ja yli 30-vuotiaina rautateille virkaan tulleet naiset eivät voineet olla eläkerahaston osakkaita. Koska naisvirkailejoilla ei ollut halua eikä aina varaakaan jäädä eläkkeelle, heidän työuransa rautateilla olivat yleensä pitkiä. Etuina voidaan mainita rautateilla työskentelevillä asuntoetu ja ilmainen terveydenhuolto, jotka kiinnostivat etenkin naimattomia naisia.

Tutkimuksessa esiin nostetun Emilie ”Milly” Tojkanderin ura valtionrautateilla oli esimerkillisen laaja ja monipuolinen. Hän syntyi virkamiesperheeseen ja kävi Viipurissa ruotsinkielisen tyttökoulun ”*Fruentimmersskolanin*”. Koulun jälkeen hänet otettiin harjoittelijaksi kotikaupunkinsa Viipurin asemalle. Hänen pitkä virkauransa rautateilla on osoituksena, huolimatta byrokraattisesta ja hierarkisesta laitoksesta, että hän oli hyvin aktiivinen ja laajensi tietojaan sekä taitojaan jatkuvasti päästäkseen etenemään virkaurallaan. Naimattomuus oli Milly Tojkanderille valinta, joka antoi hänelle vapauden omistautua työlleen. Hän oli myös vastuuntuntoinen rautateilla toimineiden virkasisartensa parempien elinehtojen puolustaja.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Rautatiehallitus

Rautatiehallituksen I arkisto

B Luettelot

Bd Matriikkelit ja henkilöluettelot

Bd:3 Henkilöluettelot virkakunnasta

1876–1877, 1889-

Rautatiehallituksen II arkisto

B Luettelot

Ba Rautatiehallituksen henkilökuntamatriikkelit

Ba:2 Henkilökuntamatriikkeli 1868–1889

Bc Rautatiehenkilökunnan matriikkelit

Bc:29 Rautatiehenkilökunnan matriikkelit

1880-luku – 1900-luku

Painetut lähteet

Koulutoimen Ylihallitus 1882. Tilastollinen osoitus Suomen alkeisopistojen tilasta ja vaikutuksesta lukuvuonna 1880–1881. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino. Helsinki.

⟨https://www.doria.fi/bistream/handle/10024/90787/xoppik_1880-1881_1882_dig.pdf?sequence=1⟩
13.1.2014.

Koulutoimen Ylihallitus 1897. Alamainen kertomus Suomen alkeisoppilaitosten tilasta ja toiminnasta. Lukuvuosina 1893–1896. Keisarillisen Senaatin kirjapaino. Helsinki.

https://www.doria.fi/bistream/handle/10021/93530/xoppik_a_1893-1896_1897_dig.pdf?sequence=1 13.1.2014

Olgat, Millyt ja Mathildat – naisia rautateiden palveluksessa -näyttely. 2004. Leila Herranen ja Elina Mankki. Suomen Rautatiemuseo, Hyvinkää. Moniste. (Näyttely 2004)

Rautatiehallituksen kiertokirje 644/1879, virkapukumääräys. Suomen Rautatiemuseo, Hyvinkää. Kopio. (Virkapukumääräys)

Suomenmaan Valtiokalenteri vuodelle 1887. J.C. Frenckelli'n ja pojan tykönä 1886. Helsinki.

Suomen Valtionrautateiden toimisto-osaston aakkosellinen kiertokirjekokoelma 1.1.1912 asti. Henkikirjoitus. Keisarillisen senaatin kirjapaino. Helsinki. (Kiertokirjekokoelma)

Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuluttajahintaindeksi. [verkkojulkaisu].

ISSN=1796-3524.2013, Rahanarvonkerroin 1860–2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu 7.2.2014].
Saantitapa: ⟨http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html⟩

Sähköttäjien työhönnotto-ohje BD237/125 1878. Suomen Rautatiemuseo, Hyvinkää. Kopio. (Työhönnotto-ohje)

Valtionrautatiet päiväkäskey 1889. Lokakuulla virkamiesten ja palvelijain suhteen tapahtuneet muutokset.

Lehdet

Helsingfors Dagblad n:o 141, 26.5.1876. Kungörelser (kuulutuksia). (Helsingfors Dagblad)

Signalen 15.9.1939, sivu 17. Muistokirjoitus MillyTojkanderista. (Signalen)

Digitaaliset lähteet

Arkistolaitos, digitaaliarkisto (DA)

Ansioluettelokokoeelma-arkiston sarjat

<http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?new=1&haku=ansioluettelokokoeelma> 20.08.2014.

Luettelot -A/ Albrecht Aleksandra (59) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2735578> 21.8.2014.

AlbrechtOlga(61) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2735592> 22.8.2014.

Luettelot -C/ Classon, Natalia (112) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2471825> 23.8.2014.

Luettelot-H/ Hidèn, Hilda Alexandra (179) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2252838> 24.8.2014.

Hornborg, Rosa (300) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2284427> 25.8.2014.

Luettelot -L/ Lindqvist, Eugenie (271) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2460589> 26.8.2014.

Lönnqvist, Hilma (406) <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2461705> 27.8.2014.

Kirjallisuus

Ahola, S.J. 1937. Asemapalvelus. Teoksessa Valtionrautatiet 1912–1937. II osa. Julkaissut Rautatiehallitus. Kustantaja Rautatieläisten Lepokotiyhdistys. Helsinki. Suomal. Kirjall. Seuran Kirjapainon Oy, Helsinki. 744–749.

Alapuro, Risto 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Toim. Tapani Valkonen et al. WSOY, Juva. 36–77.

Dahl, Gustav 1905. Fruntimmersskolan i Viborg 1788–1905. Några antecningar om Finlands flickskola. Viipuri 1905.

- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Osuuskunta Vastapaino Tampere.
- Gripenberg, Lennart 1912. Poliittinen historiikki. Suomen rautateiden synty ja rautatieverkon kehitys. Teoksessa Suomen Valtionrautatiet 1862–1912. I osa. Helsingin Sentraalikirjapaino ja Kirjansitomo Osakeyhtiö, Helsinki. 1–187.
- Haapala, Pertti 1989. Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Halila, Aimo 1949. Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Yhteiskuntahistoriallinen tutkielma. Kauppalehti Oy: Kirjapaino, Helsinki.
- Halkonen, Terttu 1962. Artikkelinä Nainen rautateiden palveluksessa. Rautatievirkamieslehti n:o 5, 1962. (Halkonen 1962) 62–65.
- Hellman, Ossian 1937. Muita henkilökuntaa koskevia kysymyksiä. Teoksessa Valtionrautatiet 1912–1937. II osa. Julkaissut Rautatiehallitus. Kustantaja Rautatieläisten Lepokotiyhdistys. Suomal. Kirjall. Seuran Kirjapainon Oy, Helsinki. 624–642.
- Holopainen, O. 1937. Henkilökunta ja sen palkkaus. Teoksessa Valtionrautatiet 1912–1937. II osa. Julkaissut Rautatiehallitus. Kustantaja Rautatieläisten Lepokotiyhdistys. Suomal. Kirjall. Seuran Kirjapainon Oy, Helsinki. 590–623.
- Häggman, Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki.
- Hämynen, Tapio 1997. Venäläinen pääoma leventää leipää. Teollisuustoiminnan lähtökohdat. Teoksessa Itä – Suomi ja Pietari. Kirjoituksia toimeentulosta suurkaupungin vaikutuspiirissä. Tapio Hämynen & Kimmo Katajala (toim.) & Pekka Kauppinen. Kiteen Paino Ky, Kitee. 75–76.
- Inkinen, Antti 1953. Virka-arvot ja arvonimet Suomessa ennen itsenäisyyden aikaa. Historiallinen Arkisto 54. Helsinki.
- Jallinoja, Riitta 1979. Naisten palkkatyön yleistyminen. Teoksessa Naisnäkökulmia. Toimittaneet. Kaarina Eskola, Elina Haavio-Mannila ja Riitta Jallinoja. WSOY, Juva. 17–41
- Jallinoja, Riitta. 1985a. Nainen 1800-luvun murroksessa. Nainen historiassa. Historian perintö 10. Toim. Auvo Kostiainen. WSOY 1983. 3. painos, Turku. 137–147.
- Jallinoja, Riitta. 1985b. Miehet ja naiset. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Tapani Valkonen; Risto Alapuro; Matti Alestalo; Riitta Jallinoja; Tom Sandlund. WSOY, Juva 1985. 243–270.
- Kallio, Kalle 2002. Nurmeksen ja Suupohjan rautateiden rakentajat 1907–1913. Pro gradu –tutkielma. Historian laitos. Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20021350> 23.11.2013.
- Katainen, Elina 2011. Naiset oppikoulun opettajina. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 305–306.

Kiuasmaa, Kyösti 1982. Oppikoulu 1880 – 1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.

Korpisaari, Paavo 1912. Suomen Rautatieläiskunta v. 1862–1912. Otava, Helsinki.

Korppi-Tommola, Aura 1985. Naisten koulunkäyntimahdollisuuksien laajeneminen vuoden 1800 jälkeen. Nainen historiassa. Historian perintö 10. Toim. Auvo Kostiainen, Turku. 148–167.

Kuusterä, Antti 2001. Oravannahasta sirukorttiin – Jäähvääiset markalle. www.video.helsinki.fi/mrdia-arkisto/Studia/25102001a.htm. Luettu 31.01.2014.

Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja 2011. Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 16–33.

Mekci, Marjo 2006. Säätyläistyttöjen koulutus ja sosiaalinen tausta 1790–1870. Helsingin, Haminan ja Turun ruotsalaisten tyttökoulujen oppilaat. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/94109> 23.11.2013.

Mill, John Stuart 1869/1981. Naisen asema. Englanninkielisestä alkuteoksesta ”The Subjection Of Women”, suomenranut Lyyli Vihervaara 1906. Kieliasun tarkistanut ja osittain ajanmukaistanut Reima T.A. Luoto. Kustannus Oy Librum. Länsi-Savon Kirjapaino Oy, Mikkeli.

Munck, Teodor 1912. Hallinnollinen historiikki. Teoksessa Suomen Valtionrautatiet 1862–1912. Osa I. Helsingin Sentraalikirjapaino ja Kirjansitomo Osakeyhtiö, Helsinki. 188–301.

Mustakallio, Sinikka 1988. Naisten Itsenäisyshistoriaa Suomessa. Kansan Sivistystyön Liitto. Painopuoti Oy, Vantaa.

Nainen ja Naisen Työ Suomessa 1893. Toim. Uniooni, Naisasialiitto Suomessa, Helsinki.

Oittinen, Riitta 1989. Ompelu naisen työnä ja naisten työn symbolina. Teoksessa Tunteiden työläisnainen. Toim. Leena Laine ja Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere. 61–87.

Ollila, Anne 1998. Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 711. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Pohls, Maritta 1994. Suvuista virkoihin. Postilaitoksen virkakunta 1864–1899. Painatuskeskus, Helsinki.

Pohls, Maritta 2001. Postineidin virat ja verkostot. Naisten tulo keskiluokkaiseen ammatteihin. Teoksessa ”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Toimittaneet Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen. Tammer-Paino Oy, Tampere. 79–99.

Polvinen, Tuomo 1962. Die finnischen Eisenbahnen in den militärischen und politischen Plänen Russlands vor dem Ersten Weltkrieg. Studia Historica 4. Lahden Kirjapaino- ja Sanomalehti-Oy, Lahti.

Rajainen, Maija 1940. Vanhan Suomen koulut I Normaalikoulut vv. 1788–1806. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy, Helsinki.

- Rantala, Jukka 2011a. Kansakoulunopettajat. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulu-
lutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 266–299.
- Rantala, Jukka 2011b. Oppikoulunopettajat. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulu-
tus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 304–311.
- Rasehorn, Hannu 1996. Pietarin rata 125 vuotta. Lahden tuotepaino Oy, Lahti.
- Riihinen, Olavi 1975. Holhuunalaisuudesta järjestäytymiseen. Kehitys vuoteen 1906. Teoksessa Rii-
hinen, Olavi & Hentilä, Kalevi & Jeja-Pekka Roos. Rautatieläisten Liiton historia. Osa I. Vaikeat
vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Weilin+Göös, Helsinki. 19–116.
- Rinne, Matti 2001. Aseman kello löi kolme kertaa. Suomen rautateiden kultuurihistoriaa. Otavan
Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Risberg, Einar. 1959. Suomen Lennätinlaitoksen historia 1855–1955. Julkaissut Posti-ja lennätinhal-
litus, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1979. Naisten yleinen järjestäytyminen ja naisasialiike vuosisadan vaihteessa. teok-
sessa Naisnäkökulmia. Toimittaneet Katarina Eskola, Elina Haavio-Mannila ja Riitta Jallinoja.
WSOY, Juva. 116–132. (Sulkunen 1979)
- Sulkunen, Irma 1991. Retki naishistoriaan. Painokaari Oy, Helsinki. (Sulkunen, 1991)
- Talvi, Veikko 1984. Kouvolan historia. II osa. Julkaisija Kouvolan kaupunki. Lehtikanta Oy, Kouvola.
- Talvio, Tuukka 1993. Suomen rahat. Toinen laajennettu painos. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Tamminen, Yrjö 1937. Rautatieläisten järjestötoiminta. Teoksessa Valtionrautatiet 1912–1937. II
osa. Julkaissut Rautatiehallitus. Kustantaja Rautatieläisten Lepokotiyhdistys. Helsinki. Suomal. Kir-
jall. Seuran Kirjapainon Oy, Helsinki. 856–877.
- Tojkander, Jaakko 1995. Juho Antinpojan suku, Tojkander-Hohti suvun kirja. Gummerus Kirjapaino
Oy Saarijärvi.
- Tojkander, Jaakko 1996. Tojkander-Hohti sukuseura ry. Taulu26.
<<http://files.kotisivukone.com/toikanderhohti.sukuseura.fi/Sukuhistoria/th-historia.pdf>> 27.12.2013.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosake-
yhtiö Tammi, Helsinki.
- Turpeinen, Oiva 2004. Suuriruhtinaan Suomi. Pietarin rata. Tammi, Helsinki.
- Valanto, Sirkka 1982. Suomen rautatieasemat vuosina 1857–1920. Museovirasto, Rakennushistorian
osasto, Helsinki. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- Vattula, Kaarina 1981. Palvelustyöstä konttoristiin — naisten työhön osallistuminen 1880–1940. Te-
oksessa När samhället förändras Kun yhteiskunta muuttuu. redaktionsekreterare Tapio Mauranen. His-
toriallinen Arkisto 76. Painatusjaos, Helsinki. 63–90.

Wasz, Gunnar 1916. Aikataulut. Teoksessa Suomen Valtionrautatiet 1862–1912. II osa. Helsingin Sentraalikirjapaino ja Kirjansitomo Osakeyhtiö, Helsinki. 579–651.

Weber, Max 1956. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. Funfte, revidierte Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann. Studienausgabe. Tübingen. http://user.uni-frankfurt.de/~tstahl/Weber%20-%20Wirtschaft%20und%20Gesellschaft_gf.pdf.> 14.04.2014.

Wilkama, Sisko 1938. Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla, pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia n:o 23, Helsinki.

Wirilander, Kaarlo 1974. Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen Historiallinen Seura. Forssan Kirjapaino Oy, Forssa.

Zetterberg, Seppo 2011. Yhteisellä matkalla. VR 150 vuotta. WSOY, Helsinki.

Liite 1: Valtionrautateiden palkkiohenkilöstön eläkkeiden luokitus ja määrä vuoden 1881 ohjesäännön mukaan

Luokka	Vuotuinen		Eläke % palkkiosta
	Palkka virasta erotessa	Eläke	
	Markkaa (euroa)		
1	3401 tai enemmän (14 386-)	2000 (8 460)	enint. 58,8
2	3001–3400 (12 694–14 382)	1700 (7 191)	56,6–58,8
3	2601–3000 (11 002–12 690)	1400 (5922)	46,7–53,8
4	2201–2600 (9 310–10 998)	1125 (4 759)	43,3–51,1
5	1801–2200 (7 618–9 306)	850 (3 596)	38,6–47,2
6	1401–1800 (5 926–7 614)	600 (2 538)	33,3–42,8
7	1101–1400 (4 657–5 922)	425 (1 798)	30,4–38,6
8	901–1100 (3 811–4 653)	325 (1 375)	29,3–36,1
9	701–900 (2 965–3 807)	225 (952)	25,0–32,1
10	500–700 (2 115–2 961)	150 (635)	21,4–30,0

Lähde: Riihinen, Olavi & Hentilä, Kalevi & Roos, Jeja-Pekka 1975. Holhuunalaisuudesta järjestäytymiseen. Teoksessa Rautatieläisten Liiton historia. Osa I. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Weilin+Göös, Helsinki, s. 58; SVT: Rahanarvonkerroin 1860–2013. Kertoimella voidaan muuttaa vuosien 1860–2001 markat ja vuosien 2002–2012 vuoden 2013 euroiksi. Vuodet 1921 – 2013 perustuvat viralliseen elinkustannusindeksiin. Vuodet 1860–1914 perustuvat erillistutkimuksiin ja ovat epävirallisia, kuten myös vuosien 1914–1920 luvut. Laskelmassa on huomioitu vuoden 1963 rahanuudistus sekä vuoden 2002 euroon siirtyminen. Sulkeissa määrät vuoden 2013 euroarvossa.

http://www.stat.fi/til/khi/2013/khi_2013_2014-01-15_tau_001.html 27.2.2014.